

HUMANIST

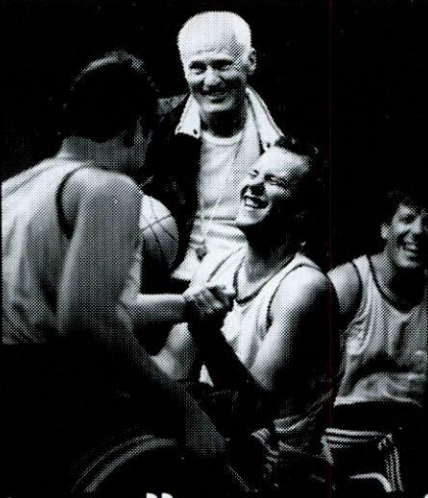
MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

Liesbeth Brandt Corstius:

**Genieten van kunst
geeft troost**

ADVERTENTIE

**Vrijwilligerswerk
doe je niet voor niets.**

Soms zit het in een lach. In een blik van verstandhouding.

Maar altijd is er het respect, de waardering en
het menselijke contact. Dat vrijwilligerswerk loont,
kunnen drie miljoen Nederlanders inmiddels beamen.

Doe ook iets. Bel 06-899 86 00.

40 ct. p.m.

SIRE

in dit nummer

Toveren met geluid

Ze maken weinig kabaal en zenden uit op de matig beluisterde Radio 5. Maar het radioteam van de Humanistische Omroepstichting is spraakmakend. Het team heeft met documentaires en hoorspelen al aardig wat prijzen in de wacht gesleept.

Interview met de twee programmamakers met Dorothée Forma en Ilonka Verdurmen over hun bezieling.

PAGINA **6**

Doodgravers

In Engeland probeert een Amerikaans bedrijf de markt van begrafenisondernemers te veroveren met uitgekookte verkoopstechnieken, die voor een deel zijn gebaseerd op de schuldgevoelens van de nabestaanden.

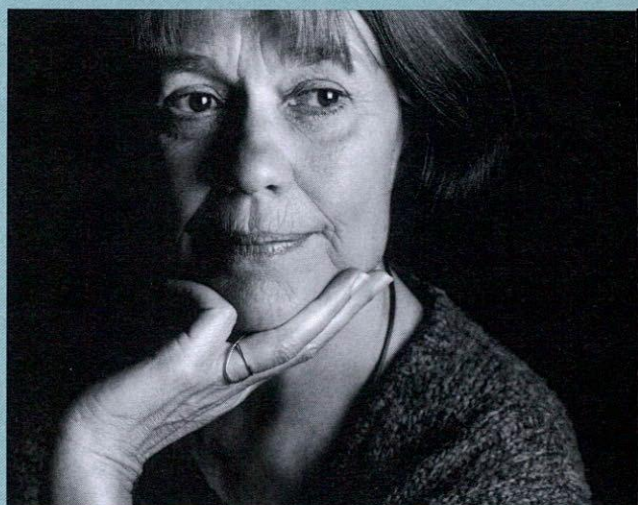
PAGINA **12**

Idealen aan het werk

Hebben mensen nog idealisme? Het antwoord is ja: veel mensen geven hun idealen gestalte in heel praktisch werk. In deze serie komen enkele van deze 'idealisten' aan het woord. Als tweede Tineke Bakker die een biologisch-dynamisch landbouwbedrijf heeft.

PAGINA **16**

Liesbeth Brandt Corstius

"Ik kan me verzoenen met het leven zolang ik zie dat mensen ook mooie dingen kunnen maken," zegt Liesbeth Brandt Corstius, directeur van Het Museum voor Moderne Kunst Arnhem. Trudy Kunz praat met haar over haar humanistische opvoeding - haar vader was één van de oprichters van het Humanistisch Verbond - over genieten en over vrouwelijke kunst.

PAGINA **18**

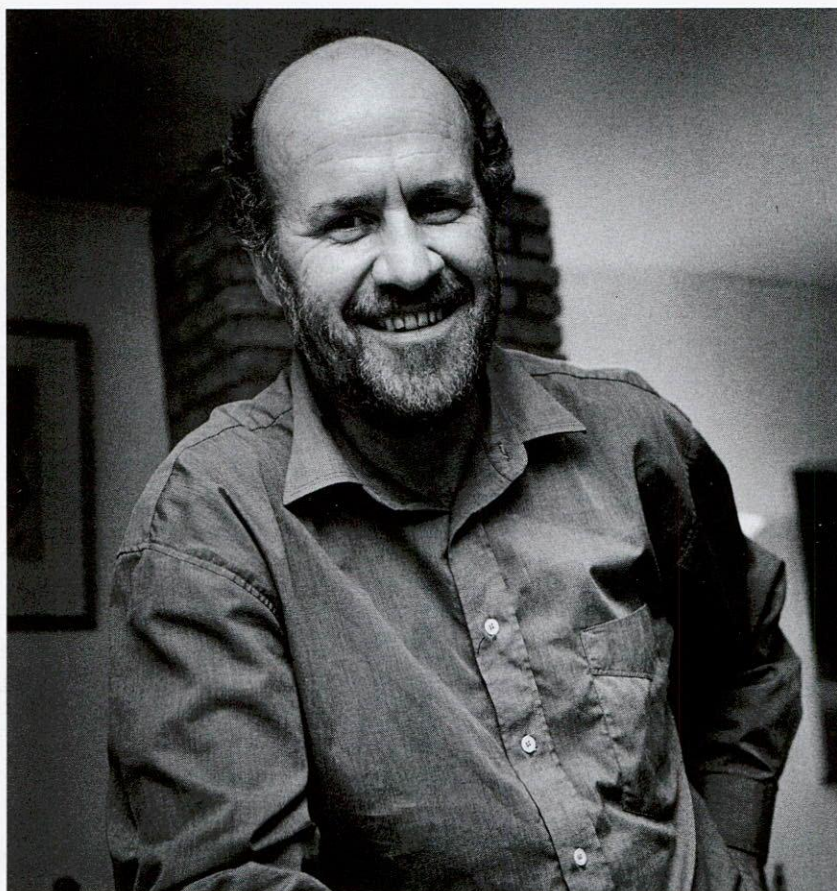
EN VERDER

De visie van Tom	5
De visie van Hans Boutellier	11
Cryptogram	24
Socrateslezing 1996	25
Radio en televisie	26
HV-Nieuws	28

Nieuwe directeur Humanitas

Drs. M. Ernsting (48), oud-lid van de Tweede Kamer en fractievoorzitter van Groen Links in Provinciale Staten van Noord-Holland is per 1 september benoemd tot directeur van het Landelijk Bureau van Humanitas, Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijke Dienstverlening en Samenlevingsopbouw.

Drs. M. Ernsting maakte onder meer deel uit van de Stuurgroep Herstructurering Landelijke Organisaties Specifiek Welzijn (HLO). Als zelfstandig beleids- en organisatie-adviseur was hij enige tijd zakelijk leider ad interim van De Balie, het Amsterdamse centrum voor politiek en cultuur en adviseerde hij talrijke Gemeenten en welzijnsinstellingen.

Kunst & cultuur bouwt bruggen

Ontwikkeling is meer dan eten, drinken en een dak boven je hoofd. Ontwikkeling is ook het opbouwen van een democratische samenleving, waarin voor iedereen goed te leven valt. Uitingen van kunst en cultuur dragen hieraan bij. Kunstenaars zijn dromer en spelbreker, tegen de stroom in als het nodig is. Hivos beschouwt kunst en cultuur in ontwikkelingslanden dan ook niet als luxeproducten en richtte het Hivos Cultuur Fonds op. Dit fonds steunt kunst en culturele projecten in ontwikkelingslanden. Wanneer u dit een waardevol initiatief vindt of meer wilt weten vraag dan folder en brochure aan bij Hivos, tel. 070-3636907.

Symposium Transsexualiteit

Op donderdag 10 oktober zal een symposium worden gehouden over de behandeling en begeleiding van transsexuelen. 's Ochtends zullen de psychosociale facetten belicht, 's middags komen de medische en juridische aspecten aan bod. Dit symposium vindt plaats in het Trippenhuys in Amsterdam en wordt georganiseerd door de werkgroep Transsexualiteit van Humanitas en de stichting Nederlands Gendercentrum. Meer informatie: tel. 020-6262445.

Geestelijke stromingen golven

Uit het Sociaal en Cultureel Rapport 1996 blijkt dat het percentage buitenkerkelijken tussen 1991 en 1995 is gestegen van 57% tot 62%. Het aantal mensen dat zich verwant voelt met het humanisme steeg tussen 1979 tot 1994 van 27% tot 32%. Het rapport komt dan ook tot de conclusie: "In 1995 was er in Nederland van een vrij sterke secularisering sprake."

Het aantal katholieken daalde in 1995 tot 19%, de hervormden tot 9%, de gereformeerden bleven op 6% en de overige kerkgenootschappen op 4%. Met 38% christenen en 32% humanisten kunnen we steeds meer spreken van ongeveer even grote geestelijke stromingen in Nederland.

De bekendheid met het humanisme

steeg tussen 1979 en 1994 van 83% tot 86%, de afwijzende houding daalde van 10% tot 7%. De verwantschap met andere nieuwe stromingen was in 1994: antroposofie 11%, kleine aarde 10%, transcendent meditatie 8%, spiritisme 7% en voor het eerst ook gemeten: de vrijdenkers 6%.

In de godsoptvattingen zijn weinig veranderingen op te merken tussen 1991 en 1995. Het aantal atheïsten daalde van 17% naar 16%, agnosten van 16% naar 14%, degenen die in een hogere macht geloven steeg van 20% tot 22%, degenen die in god geloven maar soms twijfelen van 24% tot 25%, en het aantal mensen dat absoluut gelooft, bleef gelijk op 24%. Er blijkt in ieder geval uit dat buitenkerkelijkheid en ongodsdien-

stigheid niet zonder meer samenvallen. Ten onrechte neemt de samenstellers van het rapport de gegevens over van het Centraal Bureau voor de Statistiek als het gaat om de omvang van de islamitische stroming. Hoe onbetrouwbaar de CBS-gegevens over buitenkerkelijkheid zijn, blijkt wel uit het Jaarboek 1996 waar nog steeds sprake is van 39% buitenkerkelijken! Toch neemt het SCP-Rapport de CBS-gegevens inzake islam over die niet gebaseerd zijn op sociaal-wetenschappelijk onderzoek maar die er van uitgaan dat iedereen die afkomstig is uit islamitische landen ook islamitisch is. Wie weet hoeveel allochtone leerlingen humanistisch vormingsonderwijs volgen in het onderwijs weet wel beter! (Rob Tielman)

Marian Verkerk beoogd voorzitter Humanistisch verbond

Op de Algemene Ledenvergadering van 30 november zal Marian Verkerk (1957) worden voorgedragen als nieuwe voorzitter van het Humanistisch Verbond. Zij wordt daarmee de opvolger van Paul Cliteur, die in november vorig jaar aftrad.

Marian Verkerk studeerde filosofie in Amsterdam en is sinds 1995 namens de humanistische Stichting Socrates bijzonder hoogleraar ethiek van de zorg bij de Rijksuniversiteit Groningen. Daarnaast doceert zij ethiek aan de Erasmusuniversiteit Rotterdam. De laatste jaren publiceerde zij veel over onder andere morele problemen in de hulpverlening, de ouderenzorg en de gezondheidszorg. In het novembernummer van de Humanist een interview met de kandidaat-voorzitter.

Toveren met

Ze maken weinig kabaal en zenden uit op de matig beluisterde Radio 5. Maar het HOS-radioteam, dat zijn jaarlijkse zendtijd onlangs met 52 uur zag uitgebreid, is binnen de omroep niet bepaald het gebruikelijke stiefkindje. Spraakmaker is van oudsher de rubriek 'Het Voordeel van de Twijfel'. Deze heeft met z'n documentaires en hoorspelen een flink aantal prijzen in de wacht gesleept.

Maar er is méér. Door de inzet van Dorothée Forma (op de foto rechts) en Ilonka Verdurmen (links) zijn inmiddels ook het live-interviewprogramma 'Boven Het Dal' en het literaire 'De Verbeelding' uitgegroeid tot krachtige formules. Splinternieuw is bovendien het experimenteel opgezette 'Radioverhaal'.

Een interview met de twee radiomakers over deze programma's, en over hun eigen inzet en bezieling.

'Boven het Dal' begon in de herfst van '92 met een milieu-ambtenaar uit IJmuiden die eens iets anders wilde: zij verruilde haar baan voor een bestaan waarin ze met kamelen door de woestijn trok. Als eerste gast in het live-interviewprogramma van de HOS vertelde Arita Baayens wat haar had bewogen tot deze radicale keuze, en hoe zij haar nieuwe leven ervoer.

Inmiddels is een lange reeks 'mensen die in hun leven nog plaats hebben voor idealen' haar opgevolgd als gast in 'Boven Het Dal'. In dit relatief jonge HOS-programma draait alles om personen. De gasten praten over hoe zij in het leven staan, over hun drijfveren, teleurstellingen, ervaringen die hen aan het denken hebben gezet. "We mogen ook graag vragen naar de zin van het leven. Je weet maar nooit of iemand daar een antwoord op heeft", lacht Dorothée Forma, die binnen het HOS-radioteam als rubrieksredacteur speciale verantwoordelijkheid draagt voor 'Boven het Dal'.

Ze heeft een broertje dood aan politieke verhandelingen en en zakelijke exposés: "Al dat gepraat over 'het' en 'men' en 'je moet'... Het gaat om 'ik' en wat 'ik' denk en ervaar. Dat is ook de opzet van 'Boven het Dal': mensen aan

DOOR JANSSEN SCHÖTTELNDREIER

geluid

het woord laten die in de ik-vorm durven spreken.”

De luisteraar raken

De ingrediënten van het programma zijn eenvoudig: een gast, een microfoon en een interviewer. Vaak is dat Dorothee Forma zelf, of haar collega Kees Vlaanderen, of een freelancer die onder Dorothees hoede werkt. Het live uitgezonden gesprek lijkt niet op de snelle items die op veel andere radiozenders dagelijks langsflitsen, en heeft ook vrijwel nooit een ‘gemeen’ karakter. “Het is een zoeken, een uitdiepen vanuit een oprechte belangstelling: de interviewer probeert te weten te komen wat de persoon tegenover hem beweegt”, zegt Dorothee Forma. “Zo kom je uit op fundamentele menselijke thema’s die iedereen herkent. Het mooie is als de luisteraar wordt geraakt, aan het denken gezet.”

Om dit te bereiken, wordt het gesprek goed voorbereid maar niet van tevoren

We mogen graag vragen naar de zin van het leven. Je weet maar nooit of iemand daar een antwoord op heeft.

doorgesproken. “Ik wil het niet allemaal vooraf gaan bedenken, het moet niet te gesmeerd gaan. Zo blijft er de ruimte dat er iets kan gebeuren: dat iemand volschiet of me met zijn antwoord verrast. Dat is spannend. De luisteraar voelt die spanning ook. Je weet nooit hoe het loopt!”

In de loop der jaren zijn in ‘Boven het Dal’ de meest uiteenlopende gasten de revu gepasseerd: van Loek Brons en Joep van de Nieuwenhuijzen (HCS-affaire) tot de ethica Heleen Dupuis. De genen-manipulator Herman de Boer, ontwerper van de stier Herman, onthulde hoe hij terugkijkt op zijn dubieu-

ze schepping en welke scrupules hij zelf heeft. Een griffier van het Joegoslavië-tribunaal vertelde over de invloed van alle gruwelen die hem onder ogen zijn gekomen op hoe hij nu in de wereld staat.

Bijna iedereen die als gast wordt gevraagd, gaat grif op de uitnodiging in. Dorothee Forma: “Dat verbaast me weleens. Zelf zou ik wel drie keer willen weten wie dat nou helemaal is die mij het hemd van het lijf gaat vragen! Maar de enige die ooit heeft geweigerd is de directeur van het Wereld Natuur Fonds: die vond Radio 5 te min. Het Humanistisch Verbond heeft bij veel mensen een betrouwbare naam.”

Door het gebruik van muziek en geluiden, door het scheppen van een sfeer wordt de luisteraar meegenomen

FOTO: SPEER FOTOGRAFIE

Rijkgeschakeerde interesses

Dorothee Forma put, net als de rest van het HOS-radioteam, veel thema's uit haar eigen interesse en ervaringen. Die zijn rijkgeschakeerd: zelf zou ze - toeval of niet - uitstekend als gast in 'Boven het Dal' passen. Ze verliet ooit in blinde wanhoop haar baan als mondhygiëniste. Het verwijderen van tandsteen schonk haar onvoldoende vervulling om deze bestaanszekerheid nog langer te kunnen volhouden. Via alle mogelijke uitzendbaantjes en 'doodlopende functies' - in bakkerijen, kantines, het opzoeken van postcodes voor een bejaardenbond - kwam ze in 1986 als secretaresse bij de HOS.

Daar bleken al snel haar redactionele kwaliteiten. De weg naar een vaste plek binnen het radioteam was echter moeizaam: "Het was een pijnlijk proces, waarin ik al mijn zelfvertrouwen en mijn wilskracht moest mobiliseren. Dat een secretaresse zich redactioneel ontwikkelt, is voor sommige mensen bedreigend. Ik maakte wel zelf radio-programma's, maar officieel mocht dat geen naam hebben. In vergaderingen werd er nooit aan gerefereerd. Sommige mensen hebben me geholpen, maar anderen wilden gewoon niet zien wat ik kon. Na vijf jaar werd ze uiteindelijk van harte gevraagd om vast redacteur

humanisme en spiritualiteit is naar haar mening relatief. "Iedereen zoekt de zin in zijn leven, en humanisten proberen dat zonder God. Maar dat betekent niet dat je zonder spiritualiteit bent. Als je mensen vraagt wat ze in het leven op de been houdt, kom je vaak op dit soort dingen uit. Heel veel mensen zijn hier tegenwoordig mee bezig. Ik heb waardering voor het humanisme, maar de spirituele kant komt er naar mijn gevoel wat bekaaid af."

Gezamenlijk verantwoordelijk

Behalve Dorothee Forma telt het HOS-radioteam, dat omringd wordt door een groep freelancers, nog drie vaste krachten. Kees Vlaanderen heeft sinds jaren 'Het Voordeel van de Twijfel' onder zijn hoede. Ilonka Verdurmen coördineert onder de titel 'In De Schemer' 'De Verbeelding' en 'Het Radioverhaal'. Eindredactrice Rina Spigt, van meet af aan bij diverse programma's betrokken, heeft een overkoepelende functie. Zij regelt ook het 'Kwartier Humanisme', waarin sinds september de honderd jaar oude vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en diverse humanistische bewegingen hun gedachtegoed uitdragen.

Gezamenlijk zijn Rina, Dorothee, Kees en Ilonka verantwoordelijk voor het

gen, onder meer een Poëzie Revu-project in de Rode Hoed. "Ik leef momenteel van deadline naar deadline, alles vloeit in elkaar over. Ik ben nooit vrij - gelukkig is het niet altijd zo! Maar ik vind alles leuk. En als ik na een geslaagde montage van de studio in Hilversum naar de trein loop, ben ik gelukkig."

Liefde voor literatuur

Radio-maken heeft voor Ilonka Verdurmen een speciale bekoring: "Ik hou van woorden, van taal. Ik vind het leuk om, zonder gezien te worden, mensen met mijn stem te betoveren." Dit doet ze regelmatig in het literaire programma 'De Verbeelding', waarin ze haar liefde voor literatuur kwijt kan en waarin ook haar ervaring op het gebied van drama goed van pas komt. Het programma, in '89 gestart, wordt gemaakt door Ilonka, Rina Spigt, Yolanda Mante en een steeds wisselende freelancer. Ilonka coördineert en presenteert het.

In De Verbeelding draait het niet om informatie of educatie, maar om sfeer en gevoel. "Het is een eigen radiovorm die erop is gericht om vanuit liefde voor een bepaalde schrijver, boek of thema een ervaring voor de luisteraar te creëren", aldus Ilonka. "Door het gebruik van muziek en geluiden, door het scheppen van een sfeer, terwijl een acteur passages voorleest, wordt de luisteraar meegenomen. Je gaat samen op reis, ergens naar toe, naar een bepaald uitzicht."

Zo kan de luisteraar via een 2000 jaar oud authentiek boek belanden aan het Japanse hof, waar een hofdame tegen de achtergrond van Japanse muziek vertelt over haar leven en hoe zij dit systematisch indeelt in lijstjes als 'mooie dingen', 'treurige dingen' en 'smaakvolle dingen'. Of men wordt via smakelijke beschrijvingen en levens-echte geluiden meegevoerd naar het leven van een zestiende-eeuwse Middelburgse avonturier en 'social climber'. "Zo vertel je steeds in een speelse vorm iets over een andere tijd."

In de loop der jaren zijn er afleveringen gewijd aan Russische poëzie, Chinese en Arabische literatuur, maar ook aan vertrouwde figuren als Sherlock Holmes. De stijl is verschillend. "De makers zijn natuurlijk verschillende personen. De gaat meer beschouwend te werk, de ander meer informatief. Een uitzending is altijd een spiegel van jezelf."

De door haarzelf gemaakte uitzendingen ademen vaak een potisch sfeer. Ook filosofische thema's en denkers komen vaak aan bod. Deskundigen komen daarbij alleen aan het woord als ze op een bevogen wijze kunnen vertel-

Ilonka Verdurmen: mijn inspiratiebron is mensen die een passie hebben voor het leven

te worden, en inmiddels heeft ze zich ontwikkeld tot een zeer gewaardeerd programmamaker. Ze maakt ook documentaires (onder meer een over jungleziekte bij VN-militairen) en neemt sinds kort bovendien deel aan de televisiereductie van de HOS.

Bij het maken van 'Boven het Dal' verkent Dorothee Forma ook regelmatig spirituele grenzen. Zo was onlangs de boeddhistische hoofddonnik Thera Dhammawiranata haar gast. "Een buitengewoon inspirerende man. Hij is wat hij denkt en hij leeft daarvoor. Ik heb hem alle ruimte gegeven om te zeggen waar hij voor staat, zonder op de voor de journalistiek zo gebruikelijke sceptische toer te gaan. Ik wil dergelijke levensvisies tot hun recht laten komen. Het boeddhisme heeft trouwens belangrijke overeenkomsten met het humanisme. Het kent ook geen god, en legt veel nadruk op eigen verantwoordelijkheid, het hier en nu, en geluk voor alle wezens in dit leven."

De vaak gevoelde tegenstelling tussen

hele radiopakket: voor opzet en eindresultaat. Er is veel onderlinge uitwisseling. "Alle programma's zijn uiteindelijk van ons allemaal."

Ilonka Verdurmen, de nieuwste 'vaste' aanwinst in het team, draagt al jaren fors bij aan de HOS-radioproductie. Sinds '89 maakt zij met grote regelmaat allerlei soorten programma's. Ilonka, die 'de poëzie in haar bloed heeft', is een artistiek-organisatorische duizendpoot. Opgeleid als creatief therapeute, ontwikkelde ze zich tot regisseur, presentatrice en programma-maakster. Ze werkte voor verschillende radio- en televisie-omroepen, produceerde cd's en maakte theatervoorstellingen waarin kinderen zelfgeschreven gedichten voordroegen. Dat laatste mondde uit in een mede door haar geproduceerd radio-programma bij de AVRO.

Op het moment van het interview heeft zij in een periode van tien dagen verantwoordelijkheid voor vier radioprogramma's en drie theatervoorstellin-

len: Ilonka is zeer op haar hoede om dingen niet 'kapot te analyseren'. "Ik zelf probeer de toelichting altijd op zo'n manier te geven dat het een beeld of een associatie oproept."

De opbouw van de uitzending is van cruciaal belang. "Wat er gebeurt, moet een compositie hebben, en een adem: de juiste verhouding tussen gesproken woord, muziek en informatie. Ik moet weten hoe lang ik elke keer stil moet zijn. Mensen vinden het 't mooiste als er veel muziek en geluid in het programma zit. Zo hebben ze tijd om zelf na te denken. Als je in een hoog tempo alles over mensen uitstort bereik je juist weinig.' Het doel om bij de luisteraar 'iets te bereiken' betekent niet dat zij erop uit is om een bepaalde boodschap over te brengen. "Ik heb geen boodschap. Voor elke uitzending lees ik een flink aantal boeken en distilleer een thema. Dat thema probeer ik dan tot de vorm te laten leiden." Ze heeft echter wel een inspiratiebron: "Mensen die een passie hebben voor het leven. Die een beetje buiten het leven staan, en bereid zijn de waarheid van het leven tot zich te laten doordringen. En dan een vorm vinden om daarmee om te gaan. Zoals de filosoof Pascal, die de mens als engel en als duivel ziet, en het bestaan als banaal." Misschien is ze nog wel het meest geïnspireerd door het leven van Voltai-

*Een gesprek voor de radio wordt niet vantevoren
doorgesproken. Je weet nooit hoe het loopt.
Dat is spannend!*

re: "Aan de ene kant leefde hij erop los al naar gelang zijn behoeften, aan de andere kant zette hij zich in voor het bestrijden van allerlei maatschappelijke misstanden. Dat is bij mij uiteindelijk de rode draad: van het leven kunnen houden, ervan kunnen genieten, en van daaruit een bron vinden om idealen te realiseren. Die twee aspecten zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Als ik dat bij iemand zie, vind ik dat prachtig."

Sinds september wordt 'De Verbeelding' gevolgd door een nieuw en experimenteel programma, waarvan de coördinatie ook bij Ilonka Verdurmen berust: 'Het Radioverhaal'. In deze 'vrijplaats voor programmamakers' wordt met behulp van muziek en geluid een klankbeeldachtig verhaal gebracht, speciaal geschreven door de maker. Het verhaal zet met behulp van de suggestieve kracht van woorden en klanken de fantasie in werking. Soms is het een absurdistisch sprookje, zoals

het verhaal van een jonge afwasser in een spoelkeuken waar de leidingen barsten, met vérgaande gevolgen. Het kan echter ook een emotionele belevenis zijn, zoals wanneer actrice en schrijfster Ineke Holzhaus haar liefde voor en lotsverbondenheid met de schilderijen van Goya tot leven brengt door te vertellen over de kleuren rood daarin.

"Zo'n verhaal is bijna een radiogedicht", zegt Ilonka. "En het gaat eigenlijk over alles. Zoiets kun je niet op tv doen, dat kan alleen op radio."

Uitzending: maandag op radio 5.

13.08 - 14.00 uur: Het Voordeel van de Twijfel

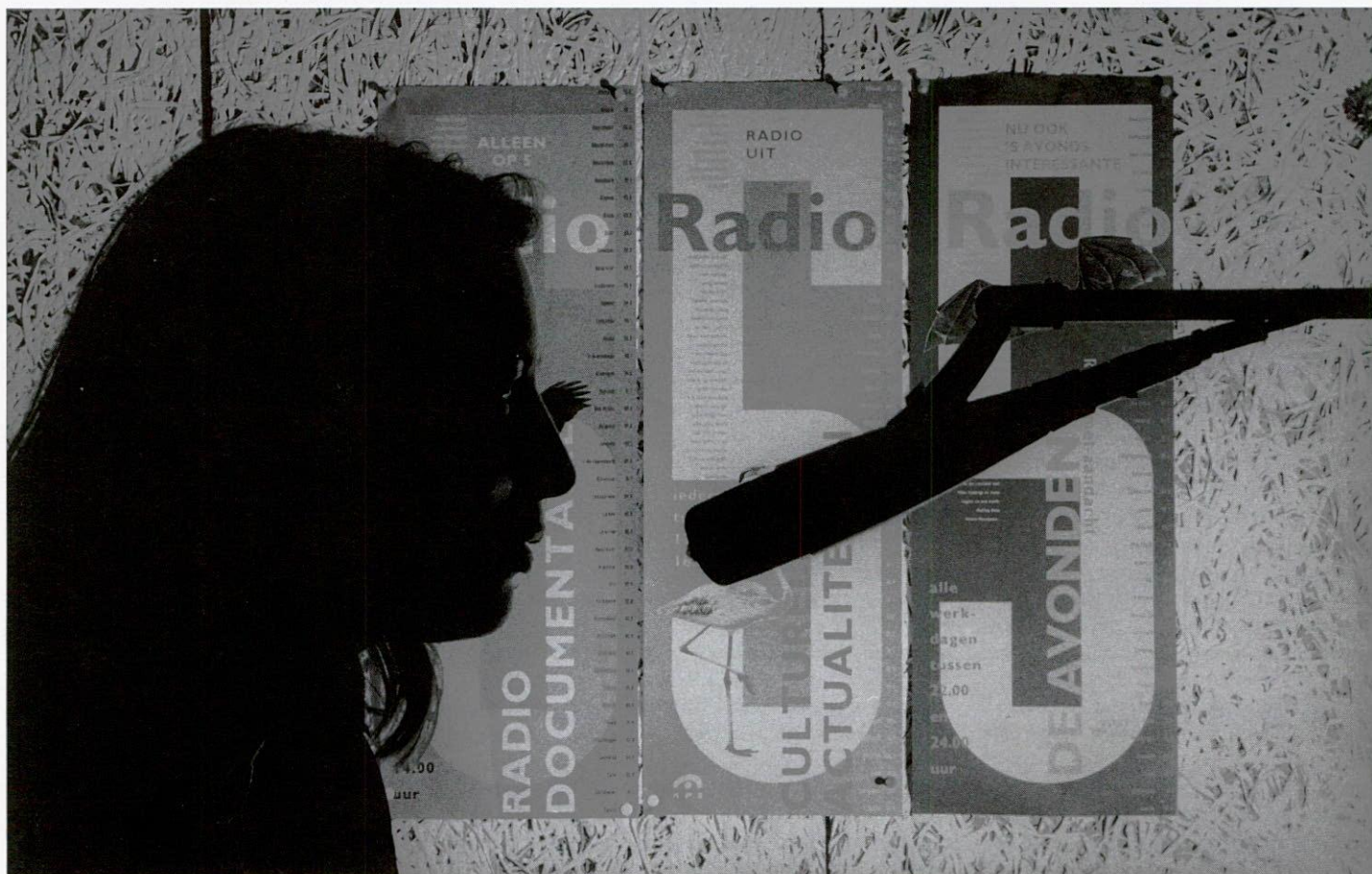
14.02 - 14.45 uur: Boven het Dal

14.45 - 15.00 uur: Het Radioverhaal (herh. vorige week)

3 x per maand, 17.45 - 18.00 uur: Kwartier Humanisme

21.02 - 21.45 uur: De Verbeelding

21.45 - 22.00: Het Radioverhaal.

De moraal van de kwetsbaarheid

DOOR HANS BOUTELLIER

De meeste humanisten geloven in een zinvol leven zonder God. Een geordende samenleving is volgens hen niet afhankelijk van een gemeenschappelijke religieuze overtuiging, en persoonlijke zingeving is dat al evenmin. De mens genereert zijn eigen bindende kracht. Deze seculiere vanzelfsprekendheid ligt momenteel enigszins onder schot. Er wordt zelfs gesproken van een godsdienstige *revival*. Steeds vaker hoort men, ook onder niet-gelovigen, twijfel over de continuïteit van een beschaving zonder religie.

Tegenover deze herwaardering van het belang van de godsdienst voor mens en maatschappij, tekenen zich - enigszins schematisch - twee richtingen af. Binnen de ene richting is men van mening dat we *moeten* (blijven) afrekenen met God; binnen de andere richting beperkt dit moeten zich tot een *kunnen*. De moderne samenleving heeft zich losgemaakt van een religieus geïnspireerde ordening; het Godsgeloof is een te respecteren, maar niet noodzakelijke optie op de markt van levensstijlen geworden.

Recentelijk hebben bijvoorbeeld Rudy Kousbroek en Paul Cliteur zich uitgesproken voor een actief anti-geloof. Zij staan in de traditie van het atheïsme; zonder God zouden we beter af zijn dan met. Atheïsten wijzen bij voorkeur op de wreedheden die uit naam van God worden begaan. Het geloof in een hogere instantie dan de mens maakt het immers mogelijk om niet-gelovigen als minderwaardig te zien en deze minderwaardigheid legitimeert de bestrijding (of de bekering) van andersdenkenden.

Ogenschijnlijk hebben zij het gelijk van de geschiedenis aan hun kant - van de kruistochten tot de Fatwah tegen Salman Rushdie, en van de inquisitie tot de burgeroorlog in Noord-Ierland. Het is echter slechts een half gelijk omdat gelovigen geen monopolie hebben op wreedheid. De misdaden van de regimes in Nazi-Duitsland en de communistische landen waren zelfs ongekend in omvang, systematiek en wreedheid. De tegenstelling rond het Godsgeloof lijkt in feite zelfs irrelevant wanneer het aankomt op een oordeel over onmenselijkheid.

Dit inzicht lijkt bepalend te zijn voor degenen die het niet nodig vinden de godsdienst actief te betwisten.

Ogenschijnlijk worden zij geleid door een modernistisch aandoende ongeïnteresseerdheid ten opzichte van de geloofsvraag. Cliteur beschouwt hen als 'intellectuele luiwammes', die 'diep in hun hart een hekel hebben aan het nadenken over God of een alternatief voor Hem'. Levensbeschouwelijkheid zou voor hen 'een vergeten taal' zijn. Dit oordeel raakt volgens mij niet de kern van deze opvatting.

In feite laten deze luiwammes zich naar mijn mening leiden door een ander soort sentiment dan het anti-religieuze. Ik zou dit sentiment 'het besef van de existentiële kwetsbaarheid' willen noemen. Hun tegenstander is niet de gelovige mens, maar de onverschillige mens, degene die - gelovig of niet - in opvattingen en gedrag geen rekening aflegt van de eigen kwetsbaarheid en die van anderen. Empathie, mededogen, afwijzing van vernedering, vergeving, en hulp aan slachtoffers zijn evenzovele verschijningsvormen van dit besef van elkaars kwetsbaarheid.

Naast de principiële discussie over humanisme en godsdienst, is een compleet ander discours ontstaan rond het menselijk lijden. Deze actuele, zo men wil postmoderne ontwikkeling valt te beschouwen als een van de winstpunten van onze geseculariseerde cultuur. Het sentiment rond het menselijk lijden lag weliswaar reeds besloten in de menswording van Jezus Christus, en de door hem gepredikte naastenliefde. Besslissend is echter dat het zich als normatief motief heeft weten te vestigen, onafhankelijk van het Christendom.

Sterker nog, het besef van elkaars kwetsbaarheid vormt het doorslaggevend motief van het politiek liberalisme, waarin de schade aan anderen als begrenzing van de eigen vrijheid wordt gezien (John Stuart Mill). De Amerikaanse filosoof Richard Rorty meent dat de vraag 'Are you suffering?' nog de enige relevante morele vraag is in een geseculariseerde samenleving. In de plaats van een moraal van principes, beginselen en plichten, heeft zich een gevoelsmoraal ontwikkeld, waarin het respect voor de andere mens het doorslaggevend motief is.

Het is eigenaardig dat dit humanistische motief in de huidige debatten over moraliteit zo weinig wordt onderkend. Naar mijn mening kan in een geseculariseerde wereld solidariteit geen andere grondslag worden gegeven dan de ge-

meenschappelijkheid van menselijk leed. 'Wat u niet wilt dat u geschiedt, doet dat ook een ander niet' is het voor iedereen begrijpelijke gebod van een goddeloze moraal. Haar geldigheid is invoelbaar ook los van de status van heilig voorschrift.

Het grote wapenfeit van het humanisme zijn de mensenrechten. In de Universele Verklaring van de Rechten van de mens van de Verenigde Naties van 1948 wordt - in tegenstelling tot eerdere formuleringen - niet verwezen naar een God. Dat is begrijpelijk want wiens God zou dat moeten zijn bij een verklaring met mondiale pretenties. Toch is verwijzing naar deze mijlpaal in de menselijke geschiedenis te mager wanneer het gaat over de alledaagse publieke moraal van burgers tegenover andere burgers.

In plaats van het Godsgeloof vormt de Ander de laatste en dus hoogste instantie waar we in normatieve discussies naar kunnen verwijzen. Ieder mens kan er zijn eigen God op na houden, maar hij heeft zich wel te houden aan de minimale eis van respect voor de ander. Deze seculiere ondergrens van de publieke moraal verklaart onze zorg voor slachtoffers van misdrijven; zij verklaart de publieke verontwaardiging over seksueel misbruik van kinderen; zij vormt de grondslag voor de herijking van de verzorgingsstaat waarin - in de termen van Kees Schuyt - echte noden worden onderscheiden van wensen.

De moraal van de kwetsbaarheid heeft niet de kracht van het Laatste Oordeel; het is een moraal die lokaal moet worden gekoesterd en steeds opnieuw moet worden gevestigd in opvoeding en onderwijs, welzijnswerk en strafrecht. Herwaardering van een dergelijke publieke moraal impliceert de moed om moralist zijn. De moed om elkaars kwetsbaarheid te respecteren en tot inzet te maken van een beschaafde samenleving, vormt de uitdaging van de huidige seculiere tijd. Het heilige moeten in de keuze voor of tegen God, heeft plaats gemaakt voor een pragmatisch kiezen voor medemenselijkheid, met of zonder God.

Hans Boutellier is sociaal psycholoog en onder andere auteur van het boek *Solidariteit en slachtofferschap; de morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne cultuur* (Nijmegen, 1993).

Goede zaak

FOTO: DAVID SILLITOE/THE GUARDIAN

in de dood

DOOR ALICE BROEKSMA

De een zijn dood is de ander zijn brood. Ook een begrafenisondernemer moet eten, maar wie van zijn diensten gebruik maakt vertrouwt toch wel op een zekere ethiek.

Als nabestaande ben je kwetsbaar en emotioneel en dus een makkelijke prooi. Maar is dat vertrouwen terecht? In Engeland klinkt nu de waarschuwing: hoedt u voor de lijkgravers die spijkerhard incasseren. Ondertussen neemt de interesse in alternatieven toe.

Eerder dit jaar berichtten Britse kranten en tv over de in hun ogen verwerpelijke praktijken van begrafenisondernemers, die wereldwijd opereren onder het Amerikaanse bedrijf SCI (Service Corporation International). De BBC liet in een documentaire zien hoe de Amerikanen de ontredde, die volgt op het afscheid van een dierbare, gebruiken om voor dik geld kisten, beeldhouwde urnen en handgeschilderde gedenkschriften te verkopen. Het ook in Engeland actieve bedrijf hanteert daarbij uitgekookte verkooptechnieken, die voor een belangrijk deel zijn gebaseerd op de schuldgevoelens van de nabestaanden: wie moeder in haar laatste maanden niet genoeg heeft opgezocht, koopt sneller een dure mahoniehouten kist met bronzen knoppen. De Amerikanen, die ook crematoria opkopen, proberen met hun systeem Groot-Brittannië totaal te veroveren. SCI heeft er inmiddels twee van de belangrijkste landelijke begrafenisbe-

drijven in handen, en 15 van de ruim 200 crematoria. De markt is gunstig: in het Engeland, waar alles wat los en vast zit wordt geprivatiseerd, verkopen gemeenten hun crematoria om zich te ontdoen van hoge onderhoudsrekenin-

Actieve marketing van Amerikaanse doodgravers

gen. Ook op deze markt geldt, dat wie het monopolie heeft de prijzen kan beheersen.

Soberheid

Het is de grote vraag in de Engelse begrafeniswereld, of het de Amerikanen werkelijk zal lukken definitief door te breken op hun terrein. De Engelse vakbroeders zijn er wel degelijk bang voor, maar houden ook rekening met de te-

genwerkende kracht van de volksaard. Want Britten houden niet van groot vertoon en hun begrafenissen en crematies zijn sober. Aan overtoolligheden geven ze niet graag geld uit: waarom een peperdure kist als een goedkope kist ook kan?

De Britse dood is een taboe dat door het dagblad The Guardian werd geïllustreerd met in cijfers: eind jaren tachtig overleed bijna 70% van de Britten 'buiten zicht', in ziekenhuis of bejaardentehuis. Wel erg buiten zicht: slechts een kwart werd op het moment van sterven bijgestaan door familie. Driekwart van de Britten kiest voor crematie. Wie begraven wordt, moet het doen zonder krullen en franje. Wie gecremeerd wordt ook. De Britse begrafeniswereld is het er over eens, dat de Amerikanen een te romantisch, dus verkeerd, beeld hebben van hun land. Amerikanen denken nog, dat iedere gestorven Engelsman naar zijn laatste

Veel Britten willen niet-religieuze plechtigheid, maar worden geïntimideerd

rustplaats gaat in een door zwarte paarden getrokken grafkoets. Maar alleen Britse criminelen en koningskinderen kunnen rekenen op dergelijk groot vertoon. Zo werd vorig jaar de koets van de Londense misdadiger Ronnie Kray gevolgd door 25 zwarte limousines vol gepensioneerde collega's uit de onderwereld. De bloemstukken waren hoger dan huizen.

Disneyficatie

De kosten van een gewone Britse begrafenis liggen rond de 2500 gulden. Amerikanen geven gemiddeld twee keer zoveel uit. Een gat in de markt? The Guardian stelt de Amerikaanse

doodgraversambities in Europa minachtend gelijk met 'naderbij sluipende Disneyficatie; de ultieme commercialisatie, de totale smakeloosheid'.

De kritiek treft vooral de Amerikaanse verkoopstechnieken. Verzorgingstehuizen bleken een bonus te krijgen per af te leggen klant als een begrafenisondernemer van SCI aanbevolen werd. Een slimme marketing: in driekwart van de gevallen volgen nabestaanden het advies op van het tehuis. Het crematorium in Chichester, in het conservatieve en welvarende Zuid-Engeland, is nu eigendom van SCI en stuurt nabestaanden brochures met gedichten. Daarin dringt de overledene in ik-vorm aan op een laatste bewijs van liefde. Door een aankoop bij het crematorium natuurlijk, zoals een rozenstruik met een gedenkplaatje, voor 750 gulden.

In Amerika gaat het bedrijf nog verder met de actieve marketing. Overlijdensberichten worden bijgehouden. Een aantal bureaus in de straat, waar de overledene woonde, krijgt dan post, waarin de grafgravers hun waren aanprijzen. De markt in 'maatregelen voor de toekomst' groeit namelijk het hardst.

SCI weigerde de diensten in Engeland toe te lichten voor de BBC-camera's, en houdt zich zo goed als onvindbaar voor andere nieuwsgierigen. De dame, die in het crematorium van Chichester de telefoon aanneemt, weigert in te gaan op de BBC-berichterij. Ze maakt zo beschaafd een abrupt eind aan het gesprek, dat je bijna niet zou merken dat ze de telefoon gewoon neergooit. De National Association of Funeral Directors, het overkoepelend orgaan van Britse begrafenisondernemers, heeft ook al geen zin om commentaar te leveren: SCI is lid.

Familiebedrijven

John Pearce van de British Humanist Association, afdeling Londen, schiet er van in de lach: "Ja, vindt ze maar eens. SCI opereert achter de schermen. Want die Amerikanen hebben goed in de gaten dat Britten gewend zijn aan kleine familiebedrijven van begrafenisondernemers. SCI koopt die op, maar handhaaft de oude vertrouwde familienaam. Dus is het bijna onmogelijk te ontdekken welk bedrijf in handen is van de Amerikanen, en welk niet". John Pearce maakt zich vooral kwaad over de dreiging dat er een monopolie op prijzen zou kunnen komen. Hij be-

INGEZONDEN MEDEDELING

Nalaten is iets heel anders dan nalatigheid

Bij een overlijden moet er snel heel veel geregeld worden. Dat gaat veel gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Maar veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om zulke maatregelen te treffen.

Het Steunfonds Humanisme heeft betrouwbare, ervaren mensen die u kunnen helpen. Als uw executeur-testamentair, bespreken ze met u hoe uw laatste wil er uit moet komen te zien. En uiteindelijk dragen ze ook zorg voor punctuele uitvoering.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond strijdt voor een humane, tolerante samenleving.

Vraag gerust meer informatie, telefonisch op nummer (030) 239 21 00 of met de onderstaande bon.

STEUNFONDS
Humanisme

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme.

naam v / m

adres

pc / plaats

telefoon

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht.

H

moet zich met de inspanningen van de *National Funerals College*, een kleine, nieuwe organisatie, die een *Dead Citizen's Charter* opstelde tegen commercialisering van de begrafenismarkt. De groep stuurt onder meer brieven naar de gemeenten die hun crematoria te koop aanbieden. "Maar dat is natuurlijk maar een speldeprik", zegt John Pearce. Hij wijst er op, hoe moeilijk het is voor de *National Funerals College* om de Britse begrafenisondernemers bij elkaar te halen voor een gedachtenwisseling: "De Britse begrafenisindustrie is zo ongelooflijk behoudend, en dus bang voor alles". Wat hem betreft is het hoog nodig dat er wat verandert op die markt. En dan niet door 'Disneyficatie', maar door kwaliteitsverbetering: "Het is werkelijk schandalig hoe zelfvoldaan Britse begrafenisondernemers zijn, en ongetraind en onprofessioneel. Daar heb je het weer: mensen die afscheid moeten nemen van een naaste klagen niet. Of het nu gaat om het opgedrongen krijgen van een te dure kist, of van een regelrecht slechte service van een behoudende begrafenisondernemer, het deugt natuurlijk allebei niet".

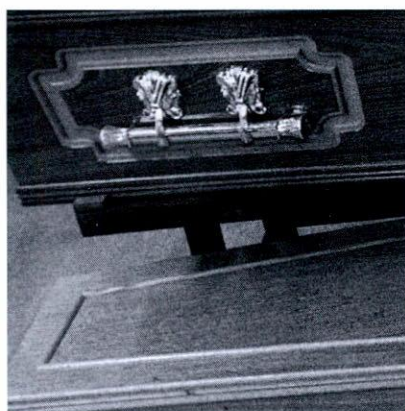
Het is de *British Humanist Association* verder een doorn in het oog dat bij bijna alle Britse overlijdensgevallen een predikant wordt betrokken. John Pearce: "Die wordt gewoon door de begrafenisondernemer ingezet, terwijl wij weten dat zeker 20 tot 30% van de Britten een niet-religieuze plechtigheid zou willen, maar te geïntimideerd is om dat te vragen".

Alternatieven

De *British Humanist Association* verwacht per 1 januari 180 mensen te hebben opgeleid die een humanistisch afscheid kunnen begeleiden. "Het is vechten tegen de vooroordelen van de Britse begrafenisondernemers. Maar wie ons aan het werk heeft gezien, is nu wel bereid onze diensten aan te bevelen bij klanten. De Britse humanisten begeleiden inmiddels jaarlijks 2500 afscheidsceremonieën. Maar samen met de 2500 overige, vrijere diensten is dat nog maar 1% van alle sterfgevallen in dit land".

Toch blijkt een groeiend aantal Britten open te staan voor alternatieven. De milieubewuste gedachte wint terrein, evenals de behoefte aan een veel persoonlijker aanpak. Boeren verkopen land als begraafplaats, zonder grafstenen, maar met een boom ter nagedachtenis. De vraag naar kartonnen lijkkasten stijgt. Van alle kanten haken eenlingen aan: voor 'thema'-begraafplaatsen lijkt een markt te zijn. Zo zijn er dit jaar begraafplaatsen geopend voor

treinspotters (langs het spoor), en dierenliefhebbers (die naast hun trouwe viervoeter begraven kunnen worden). In Londen is een *Natural Death Centre*, met informatie over de gangbare markt en alternatieven. In de Britse hoofdstad werd een begrafenisupermarkt geopend, geschoeid op Franse leest: alle begrafenisbenodigdheden duidelijk uitgestald, er zijn geen verborgen kosten. Dat bedrijf doet goede zaken. Eigenaar Sam Weller hoopt op uitbreiding, misschien zelfs wel een keten. Verder zijn de eerste doe-het-zelf-zaken gesignaleerd, die tegen afbraakprijzen lijkkasten verkopen. De traditionele doodgravers en de Amerikanen zijn met Engeland nog niet klaar.

LANDHUIS POUDOS

Winteraanbod voor rustzoekers - voor een vakantie, om te studeren, te schrijven, te wandelen, etc. Het huis heeft comfortabele kamers met eigen sanitair en CV, een appartement, een studio, atelier, bibliotheek en een grote veranda met houtvuur. Gelegen in de heuvels van de Gascogne, 8 km ten zuiden van Auch. Aangenaam klimaat, authentieke plattelands sfeer, gastvrije bevolking, lekker eten.

Landhuis Poudos is het gehele jaar open. Bij verblijf van een maand of langer sterk gereduceerde prijs. In de kerstvakantie is er van 27-29 december een workshop 'Autobiografisch schrijven'.

Inlichtingen/aanvragen brochure: Gerda Wieggers, Poudos F 3250 Auterrive, tel. 00 33 562610093 of in Nederland: tel. 024-3225453 na 19.30 uur.

Wereldcongres humanisten in Mexico City

Van 14 tot en met 19 november zal in Mexico City het dertiende Humanistische Wereld Congres worden gehouden. Thema is dit keer 'Global Humanism for the Cyber-Age'. Het gaat daarbij om onder andere de Infomedia-Revolutie en de Derde Wereld, de uitdagingen van de biotechologie, en secularisme en het gevaar van intolerantie.

Deze belangrijke bijeenkomst zal worden bijgewoond door humanisten over de hele wereld. Er worden workshops gegeven, er zijn culturele uitstapjes, er worden demonstraties op Internet gegeven en de International Humanist Award zal worden uitgereikt. De voertaal op de conferentie is Engels en Spaans met simultane vertaling. De schrijfster Taslima Nasrin uit Bangladesh en de Peruaanse schrijver Mario Vargas Llosa zijn onder de sprekers op dit congres.

Inschrijving voor dit congres kost 149 US dollar. Deelnemers aan de conferentie kunnen met 50% korting accommodatie krijgen in een 5-sterrenhotel (een 1-persoonskamer kost dan \$ 100,- per nacht). Voor opgave (voor 15 oktober) en meer informatie kunt contact opnemen met het Amerikaanse blad Free Inquiry: tel. 1-716-636-7571. (ook op World Wide Web site: [HTTP://WWW.CODESH.ORG](http://WWW.CODESH.ORG)).

Idealen aan het werk

Idealisme, hebben mensen dat nog? Is het niet achterhaald, iets uit de tijd van de grote ideologieën? Het tegendeel blijkt waar: heel veel mensen geven hun idealen concreet gestalte in hun streven naar een menselijker en rechtvaardiger samenleving. Dat doen ze niet hoogdravend maar heel praktisch - in hun werk, in hun beroep of in activiteiten die daar sterk een raakvlak mee hebben. Het zijn idealen waaraan mensen veel van hun motivatie en inspiratie ontleenen. In deze serie komen enkele van deze 'idealisten' aan het woord.

'Je zet alles op onzeker om dat ene te realiseren'

Tineke Bakker en Irene Kuyters runnen samen sinds tweeëneenhalf jaar een biologisch-dynamisch landbouwbedrijf in Diepenveen. Het verwezenlijken van dit ideaal - ze wilden op een gezonde manier landbouw bedrijven, maar ook op een gelijkwaardige manier samenwerken en hun klanten direct bij het bedrijf betrekken - is niet van een leien dakje gegaan. Maar nu zijn ze de trotse bezitters van een goed draaiend landbouwbedrijf waar ze kennis en vakmanschap pareren aan zorg voor de aarde en voor elkaar.

DOOR MIRRE BOTS

Op de vijf hectare grond in Diepenveen die ze van de Stichting IJssellandschap hebben gepacht, verbouwen ze meer dan vijftig verschillende soorten groente. Want behalve dat er geen kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen worden gebruikt, behoort ook een goede vruchtwisseling tot de kern van de biologisch-dynamische landbouwmethode. Tineke Bakker: "We willen de bodem opbouwen en niet uitputten en zullen dus maar eens in de acht jaar een bepaald gewas op hetzelfde stuk grond verbouwen. Ook willen we niet koste wat kost een zo groot mogelijke opbrengst forceren en snel naar de kunstmest grijpen als een gewas niet wil groeien, maar op een zo natuurlijk mogelijke manier de condities proberen te verbeteren."

Soms doen ze dat met behulp van homeopatische preparaten of door bij het zaaien en planten rekening te houden

met de stand van de planeten. "Omdat ons land sterk is vervuild, is het hard nodig dat de waanzin stopt van het steeds maar meer produceren ten koste van natuur en milieu. Mensen zouden zich veel meer bewust moeten worden van hoe hun voedsel eigenlijk tot stand komt. Een van de dingen die wij met ons bedrijf dan ook nastreven, is ook om mensen meer in contact te brengen met de manier waarop hun voedsel wordt verbouwd."

Mensen zo veel mogelijk bij hun bedrijf betrekken doen Tineke Bakker en Irene Kuyters op verschillende manieren. Zo kunnen mensen op het bedrijf meewerken, worden er regelmatig 'open dagen' gehouden en worden hun producten direct geleverd aan de klanten via een groente-abonnement. Tineke Bakker: "We hebben voor zo'n abonnement gekozen, omdat we hierdoor kunnen telen voor een werkelijke behoefte, een prijs kunnen vragen die de kosten dekt en de kwaliteit kunnen

leveren waar we zelf achter staan." Mensen die zich abonneren, krijgen elke week een kistje met verse groente. "Er zitten vooral groenten van het seizoen in. In de winter betekent dat dus veel kool en bieten en geen sla of tomaten. Sommige mensen hadden daar aanvankelijk moeite mee, want ze hebben niet geleerd om wintergroenten smakelijk klaar te maken. Maar door hen een aantal recepten te geven en te vertellen dat deze groenten vol vitaminen en mineralen zitten, krijgen ze er lol in."

De aanloop naar dit tuinbouwbedrijf naar eigen maatstaven en idealen was lang. Tineke Bakker: "Ik heb het VWO gedaan en daar is de vraag: wat ga je studeren? Niemand zegt er dat je ook boer kunt worden. Omdat ik niet wist wat ik wilde gaan studeren, ben ik eerst een jaar naar Noorwegen gegaan. Daar raakte ik erg onder de indruk van de natuur en werkte er op een biologisch-dynamisch bedrijfje waar alles

*Tineke Bakker:
Landbouw moet
weer de plek
krijgen die het
toekomst:
midden in de
samenleving*

FOTO: SPEER FOTOGRAFIE

nog met de hand werd gedaan." Na nog wat omzwervingen besloot ze in Nederland de opleiding tot biologisch-dynamische landbouw te volgen. "Ondanks dat ik altijd zo met m'n hoofd bezig was, beviel het praktische van het werk me goed. En ook het op een positieve manier bezig zijn aan de basis van de maatschappij. Voor die tijd zat ik vooral in actiegroepen tegen kernenergie. Dan richt je je meer op het negatieve."

Het idee tot een gezamenlijk bedrijf werd geboren doordat het samenwerken met anderen haar erg aansprak. Met een steeds kleiner groepje - tot op het laatst alleen Tineke en Irene overbleven - werd het ideale bedrijf omschreven en uitgediept. "Maar op een gegeven moment hadden we genoeg gepraat en moest er iets gebeuren. We richtten een kantoortje in, zegden ons werk drie dagen per week op en maakten een deugdelijk ondernemingsplan waarbij onze ideale uitgangspunt bleven."

Toen ze hun energie zo duidelijk richtten, raakte alles opeens in een stroomversnelling. De Triodosbank zag wat in het plan, vrienden en kennissen leenden of schonken geld om de financiering rond te krijgen en ze konden op een geschikte plek een boerderij kopen en grond pachten. Tineke Bakker: "Omdat we ons zo lang hadden voorbereid, gingen we als een speer uit de startblokken. Het eerste jaar hadden we al 140 abonnees op onze kistjes groente." Inmiddels zijn dat er 185 geworden, hebben ze één vaste kracht in dienst en een veel vrijwilligers die af en toe een handje komen helpen. "Omdat ze graag op het land werken, meer betrokken willen zijn of omdat ze het bijvoorbeeld een goede remedie tegen hun overspannenheid vinden."

Het nieuwste idee van de twee boeren is om de klanten, naar Amerikaans voorbeeld, nog meer bij de bedrijfsvoering te betrekken door ze te laten meedenken en meebeslissen over zaken die

essentieel zijn voor de biologische landbouw. "Niet omdat we om vergaderingen verlegen zitten, maar omdat we het als een wezenlijke manier zien om de landbouw weer de plek te geven die haar toekomst, namelijk midden in de samenleving. Mensen moeten over tien jaar niet weer kunnen zeggen 'we wisten niet dat dat allemaal in de landbouw gebeurde'. Meer inzicht in de werkelijke kosten en kwaliteit is broodnodig. Waarom we als jong bedrijf dit onszelf op de hals halen? Omdat het de enige manier is om de landbouw niet ten dode opgeschreven te laten zijn. En omdat ik op het eind van m'n leven niet in m'n schommelstoel tegen m'n kleinkinderen wil vertellen wat ik allemaal wel had gewild, maar niet heb gedaan."

Het adres van Tineke Bakker: De Oosterwaarde, Sallandsweg 6, 7431 PX Diepenveen, tel. 0570-593237.

Liesbeth Brandt Corstius:

Genieten van kunst geeft troost

Liesbeth Brandt Corstius (55) groeide op in een socialistisch milieu. Haar ouders - vader leraar Nederlands (en mede-oprichter van het Humanistisch Verbond), moeder onderwijzeres - waren bevlogen mensen. Idealisten. De aanvankelijke keuze van Liesbeth voor een studie sociologie sloot daar goed bij aan, maar zij knapte af op de saaiheid en ging kunstgeschiedenis studeren. In 1982 volgde ze Pierre Janssen op als directeur van het Gemeentemuseum Arnhem, dat zij omdoopte tot Het Museum voor Moderne Kunst Arnhem. Liesbeth Brandt Corstius over genieten, humanisme en vrouwelijke kunst.

Ze praat gretig, met schelle stem, als ze haar 'loop door de kunst' voor me probeert te traceren. 'Net als bij iedereen' begon het bij haar met een fascinatie voor mooie plaatjes. "Ik verzamelde als kind reproducties van schilderijen van Jan Steen en zo. Dan ging het om die beesten, de bloemen, de leuke tafereeltjes. Dat was grappig om naar te kijken. Maar toen ik kunstgeschiedenis ging studeren, eind jaren vijftig, werd mij ineens duidelijk dat dat plaatje helemaal niet was waar we het over hadden. Er werd juist gekeken naar composities, kleurgebruik, verhoudingen. Dat was even een schok. Ik heb dat echt moeten leren, maar ik vond het al gauw ontzettend interessant. Nóg interessanter werd het toen de conceptuele kunst opkwam. Dat vond ik uitermate boeiend en spannend, omdat er dus blijkbaar ook gedacht kon worden door beeldende kunstenaars. Het ging ergens over. Ideeën over de maatschappij werden in kunst uitgedrukt. Fantastisch! Weer wat later werd ik ontzettend geboeid door kunstenaressen, en

FOTO: CHRIS PENNARTS

DOOR TRUDY KUNZ

wat zij in hun kunst te zeggen hadden over hun bestaan. En nu komen heel veel van die dingen bij elkaar. Je mag nu bijvoorbeeld weer wegzwijmelen bij iets. Dat was heel lang verboden. Iets gewoon heel mooi vinden. Naar Matisse kijken en denken: o, wat is dat hartstikke mooi. De ervaring van het kunstwerk, van het mooie. Plezier. Genot." Plotseling luid lachend: "En dat vind ik ook héél prettig."

Is kunst voor u een manier om te ontsnappen?

"Aan de werkelijkheid? Oók, ja. Als ik zeg: ik mag ervan genieten, dan betekent dat ook dat ik al die andere dingen even niet hoef. Even bezijden het dagelijkse gedoe treden. Dat kun je een vorm van troost noemen, bijna. Een zwaar woord, maar toch."

Je mag tegenwoordig weer wegzwijmelen bij een kunstwerk dat je heel mooi vindt

Kunt u nog ontroerd worden door kunst, als u er de hele dag middenin zit?

"Ja hoor, dat lukt nog wel, al gebeurt het zelden. Ik heb het soms als ik ineens de essentie van iets ervaar. Een paar jaar geleden zag ik een tekening van Rembrandt. Een bedelaar. Een piepklein dingetje. Eén van de beentjes van die bedelaar bestond uit drie bruine streepjes. Ik keek daarnaar, en ineens had ik het gevoel dat ik de essentie van armoe ervoer. Zoiets beleef je niet zo vaak. Het maakte veel indruk."

Sprekend over kunst, mag de kleine directiekamer waarin we zitten niet on-

vermeld blijven. Het is een toonbeeld van strakke, kale nuchterheid. Diagonaal een tafel van geschuurd perspex, onderdeel van een driedelig kunstwerk van Paul Beckman, 'De Golf' geheten, twee moderne werken aan de wand en - afgezien van de schallende lach van de directeur zelf - geen warm-menselijke touch in de vorm van bloemen of stapeltjes paperassen. Het mooiste aan het vertrek is wat mij betreft het raam, dat uitzicht biedt op de lommerrijke uiterwaarden van de Rijn. Weerspiegelt zich in deze strenge omgeving haar eigen voorkeur, of spreekt er wellicht een res-

*Er heerste bij ons thuis
de onuitgesproken
afsprake dat je respect
voor anderen hebt*

*Liesbeth Brandt Corstius bij
zeefdrukken van Coen Pavsma
(nog tot 10 november te zien in
het Museum voor Moderne
Kunst in Arnhem).*

tantje opvoeding uit? In haar ouderlijk huis was soberheid immers troef.

Ze moet er even over nadenken. Uit het raam kijkend zegt ze: "Mijn ouders hebben me altijd geleerd: je moet je eigen levensstijl ontwikkelen, je eigen verantwoordelijkheid nemen, goed om je heen kijken. Ik heb dat volledig geïntegreerd in mijn volwassen leven, dus misschien is dit toch wel helemaal van mezelf. Ik geloof ook niet dat ik een zogenaamd 'warm' mens ben. Ik houd ook niet van dieren, bijvoorbeeld. Althans niet om ze als huisdier liefderijk op te nemen. Dan schijnt er iets mis met je te zijn."

Ze wacht even om te zien welk effect ze teweegbrengt. Vervolgt dan, haar blik weer naar buiten gericht: "Nee, ik heb nooit het gevoel gehad dat ik me tegen het ouderlijk nest moesten afzetten. Ik

vond ze weleens een beetje irritant of zo, maar verder - nee." Haar vader, mede-oprichter van het Humanistisch Verbond, koesterde hoogstaande principes. Ruimte voor triviale geneugten was er nauwelijks. Tabak, alcohol, vlees - in huize Brandt Corstius was het allemaal taboe. "Maar," zegt ze, "ze zijn op een gegeven moment wel een beetje veranderd. Mijn moeder nam soms een glaasje martini. Dan riep ze, als ze er eentje op had: 'hóeh, ik ben drónken!'. Ze zijn ook vlees gaan eten, nadat ze tijdens een van hun eerste buitenlandse vakanties - in het toenmalige Joegoslavië - van een arme boerin kip hadden voorgezet gekregen. Ze waren te beleefd om te weigeren en sindsdien namen ze thuis ook weleens een stukje vlees. Zeker na de Tweede Wereldoorlog kregen ze toch iets van: je kunt iets méér van het leven maken."

Welke belangrijke eigenschap dankt u aan uw opvoeding?

Zonder aarzelen: "Respect voor anderen. Er heerste thuis een soort onuitgesproken afspraak dat iedereen gelijk was. Als ik weleens giehelend deed over rare protestanten of rare katholieken, dan mocht dat niet. Je moest altijd eerbied hebben voor al die andere geloven. Zelf dacht ik tot nu toe dat het vooral lag aan die humanistische achtergrond - dat ik daardoor geleerd had

Voor mij is humanisme vooral dat je iedereen in z'n waarde laat

dat ik andere overtuigingen moest respecteren, maar ik heb net een boekje gelezen over de oprichting van de Partij van de Arbeid in de jaren '40-'50. Daarin wordt ook de doorbraakgedachte beschreven dat de partij open moest staan voor iedereen, zowel humanisten als protestanten en katholieken. Dus misschien heb ik dat gevoel van gelijkheid ook door mijn socialistische achtergrond gekregen."

Uw vader was een vooraanstaand letterkundige. Probeerde hij ook iets van die kant op zijn kinderen over te brengen?

"Ja, heel duidelijk. Voor hem waren romans, literatuur, heel belangrijk dus wij moesten ook een culturele ontwikkeling krijgen. We gingen naar musea, naar toneel - overal gingen we heen. Mijn vader is gepromoveerd op de dichter Herman Gorter, dus er was voor hem ook heel veel poëzie in het le-

ven. Je kunt niet zeggen dat ik door tobberige, wroegende mensen ben opgevoed. De sfeer was absoluut niet remmend of benauwend, omdat ze ook altijd bereid waren om over hun opvattingen te praten. Dat vonden ze leuk, om dingen uit te leggen, verantwoording af te leggen. Daarom heb ik het humanisme nooit als dwingend of rigide ervaren. Bijna integendeel. Voor mij is humanisme vooral dat je iedereen in zijn waarde laat. Achter ieder mens zit immers wel iets leuks."

Stelde u uw ouders als kind vaak teleur? Als mensen zulke hoge idealen hebben, kan dat bijna niet uitblijven.

"Ja, dat klopt. Er werd ook gezinspeeld op: moeder is niet boos, maar verdrietig. Wat nog veel erger is, natuurlijk. Je voldoet niet aan de eisen. Maar het voordeel bij mij was, dat ik twee broers boven me had - Frank en Hugo - op wie dat allemaal werd uitgetoetst, en ik was de jongste, en bovendien een meisje. Dus bij mij waren ze al een beetje af van dat opvoeden. Ze hadden bij die twee jongens al gezien dat dat eigenlijk helemaal niet zo'n succes was, dat ze daar veel ruzie door kregen. Aan mij is wat dat betreft minder aandacht besteed, wat z'n grote voordelen heeft."

Alles werd dus opgelost met praten. Was er ook ruimte voor gevoelens?

"Mijn moeder was eigenlijk een heel emotioneel iemand. Het was een leuk mens. Maar in die tijd praatte niemand - denk ik - veel over gevoelens. Misschien werd er in andere gezinnen wel meer geknuffeld, dat kan. Het ging bij ons wel vrij nuchter toe, ja."

Heeft u daar last van gehad, toen u in de sensitievere wereld van de kunst terecht kwam?

"Ja, vooral die vrouwenbeweging was daar natuurlijk heel sterk in. Dat vond ik ook wel aardig. In het begin dacht ik: wat moet dat allemaal? Ik was heel zakelijk. Ik zie me nog zitten in zo'n Vrouwenhuis in Utrecht. Op zondagmorgen was er een bijeenkomst en ik had een agendaatje gemaakt, om er snel en efficiënt doorheen te kunnen fietsen. Op een gegeven moment was ik aan het bedisselen van: 'jij doet dit en jij doet dat', en ineens werd er iemand ontzettend nijdig. Ze riep: 'Wat is dit - wordt hier alleen maar geregeld en niet meer gepraat over hoe we het voelen? Het lijkt hier wel de mannenwereld'. Ik schrok me dood. Maar daar heb ik toch wel van geleerd. Ik kreeg in die vrouwenbeweging een paar goede vriendinnen van wie ik geleerd heb me iets makkelijker te uiten. Dat heeft me emotioneel wel voordelen gebracht."

Uw ouders zijn inmiddels overleden. Bent u daardoor veranderd?

Ze kreunt, ten teken dat ze het een moeilijk te beantwoorden vraag vindt. Dan, met zachte stem: "Ja, ongetwijfeld, ongetwijfeld. Maar hoe? Misschien ben ik nog iets meer relativerend geworden. In de zin van: wat je nu doet, het werk - het is allemaal niet zó belangrijk. Belangrijker is dat je een beetje geniet. Ik geniet veel meer van kleine dingen, zoals dat heet. Maar dat komt misschien ook doordat ik ouder word. Het is ook wel makkelijk dat ze dood zijn. Ze spreken je nooit meer tegen, de dagelijkse praktijk is helemaal weg."

Had u daar dan nog last van?

"Dat ze mij tegenspraken? Nou! Ze waren toch wel veeleisend ook, op het laatst. Veel klachten. Dat vergeet je een

Dan denk ik: het is onbegrijpelijk dat iemand zoveel plezier kan hebben

beetje, maar er waren momenten dat het echt niet leuk was. Ik kwam niet vaak genoeg, ik belde niet vaak genoeg - dat soort dingen. In die zin is het ook wel een soort opluchting. Terwijl, aan de andere kant - het leuke is juist dat ik het helemaal niet zo ervaar dat ze dood zijn. Ik heb bijna nog meer aan ze nu ze er niet zijn, dan toen ze nog leefden. Hun gedachtenwereld blijft bij je, maar je wordt niet afgeleid door storende dingen. De dingen waar zij het over hadden, wat ze vonden, dat is nog dagelijks om me heen, daar heb ik het ook vaak over met ze. In gedachten zeg

ik dingen als: 'dat zou jij leuk gevonden hebben!' Het is eigenlijk heel gezellig. En het geeft een soort rijkdom, ook. Vlak nadat mijn ouders dood waren, waren we met vakantie op Bali. Daar hebben de mensen in hun voortuintjes altijd van die tafeltjes en stoeltjes staan, voor hun dode voorouders. Alsof die er nog steeds een beetje wonen. Dat vond ik zo'n uitermate charmant idee, omdat het zo wáár is. Ze zijn altijd nog ergens om je heen, althans voor grote delen van hun gedachten en opmerkingen en karakters. Wat dat betreft geeft hun dood een ver-

Qua inhoud is het werk van vrouwelijke kunstenaars vaak heel direct, dicht op de huid

Op de voorgrond kunst van Maria Roosen (titel: Bed).

ruiming van je bewustzijn: voordien denk je dat ze echt moeten bestaan om met ze te kunnen praten, maar als ze dood zijn, merk je dat dat niet zo is. Je ontdekt ineens: o, er zijn nog mogelijkheden! Ik hoef ze niet perse te hebben, ik kan ook met iemand communiceren die niet tegenover me zit."

Hoe ervaart u het om ouder te worden?

"Ik vind het niet prettig. Lichamelijk heb je allerlei klachten - ik, tenminste - en dat is lastig. Ik vind het niet echt een leuk idee om over tien jaar of zo dood te gaan. Angst is een nadeel. Angst dat je straks met zo'n stok moet lopen en dement wordt. En ik vind dat je zwakker wordt. Fysiek en ook wel geestelijk. Moe. Huilerig. Maar misschien dat je daardoor tegelijkertijd ook meer, of gemakkelijker, kunt genieten van

dingen. Wandelen. Fietsen. Héérlijk. Het is alsof alles veel sneller tot je doordringt. Misschien komt het ook omdat je inmiddels al zoveel weet, zoveel kennis vergaard hebt. Het feit dat je ineens - wat ik al noemde - van een Matisse ontdekt: hé dat is hartstikke mooi! Je ervaart de dingen op een veel direktere manier. Ik ben net drie dagen in Duitsland geweest met een ontzettend leuk gezelschap. We gingen langs een aantal musea en ik heb zó ontzettend veel plezier gehad. God mag weten waarom. Dan denk ik: het is onbegrijpelijk, dat iemand zoveel plezier kan hebben. Dat heb je dan weer extra. Drie mooie dagen."

U zei: 'misschien ben ik nog meer relativerend geworden'. Betekent dat ook dat u zich niet meer zo druk maakt over emancipatie in de kunst?

Fel: "O nee, absoluut niet. Alleen uit het zich misschien anders. Ik ga niet meer met een vaandel de straat op, maar ik heb in het museum wel heel veel werk van vrouwen hangen. Daar is ons aankoopbeleid op gericht: 50% of meer is van vrouwen. Dat vinden wij leuk."

Drukken vrouwen zich op een wezenlijk andere manier uit dan mannen?

"Beslist. Kunstenaars verwerken in hun kunstwerken, hoe je het ook wendt of keert, op een uiterst persoonlijke manier

*Het gaat natuurlijk niet
alleen om de thematiek. Je
moet eerst worden verleid
door de vorm.*

hun ervaringen, afhankelijk van hun situatie, land, cultuur, tijd, enzovoort. In die zin ligt het voor de hand dat vrouwen een andere thematiek hebben dan mannen. Qua inhoud is hun werk vaak heel direct, dicht op de huid, omdat het allemaal op hun eigen beleavingswereld betrokken is. Wat mij betreft is die vrouwelijke thematiek heel herkenbaar."

Is uw inzet ook uit persoonlijke motieven te verklaren?

"Ja, beslist. Naarmate ik me er meer mee bezig ging houden, heb ik me er ook steeds meer mee geïdentificeerd. Ik merkte dat ik het toch wel ontzettend aardig vond om te zien dat sommige kunstenaressen onderwerpen aanpakten die mij ook raakten. Ontroerden."

Zoals?

"Zoals Miriam Cahn, een Zwitserse

kunstenares. Of Roshini Kempadoo, een Indiase kunstenares die in Londen woont en werkt. Zij heeft grote foto's gemaakt van papiergeld van landen, die vroeger koloniën hadden. Op Nederlands papiergeld staat bijvoorbeeld de kop van een prachtige Indiase vrouw. Dat soort omdraaiingen vind ik fantastisch. En als het dan ook nog mooi is uitgevoerd... Want het gaat natuurlijk niet alleen om de thematiek. Je moet eerst verleid worden door de vorm. Als het niet mooi of interessant is, loop je eraan voorbij."

Durven vrouwen zich meer dan mannen te geven, in hun kunst?

"Niet in het algemeen, maar de kunstenaressen die ik interessant vind - ja. Die geven zich meer, omdat ze heel goed weten waar ze het over hebben. Zij doen niet zomaar wat, het is heel bewust. Bij sommige mannelijke kunstenaars die ik op zich wel goed vind, heb ik vaak het idee dat het een beetje een truc is. Het blijft steken in schoonheid, in een gevoel voor esthetiek. Het wordt mij niet duidelijk waarom ze zoiets maken, terwijl kunstenaressen naar mijn idee voordat ze aan een werk beginnen door veel meer heen moeten en heel goed moeten weten wat ze aan het doen zijn. Ze willen niet zomaar iets doen, nee, ze hebben echt iets te zeggen."

Als u terugkijkt op uw leven tot nu toe, heeft u het dan goed gedaan?

"Dat vraag ik me continu af. Ik had misschien meer aandacht aan sommige mensen moeten besteden, maar ik ben altijd vrij aardig voor mezelf, dus als ik twee keer op ziekenbezoek ben geweest, vind ik dat al heel wat. Het hangt er vanaf bij wie, uiteraard. Maar had ik mezelf dan moeten forceren? Je moet ook grenzen stellen aan jezelf. Ik vind mensen eerlijk gezegd wel veeleisend en daar mag je je toch tegen afschermen? Misschien had ik een of twee mensen anders moeten behandelen. Maar verder ben ik wel tevreden over mezelf." Haar lach eindigt in gemompel: "wat een vreselijk, zelfovertuigd misbaksel ben ik toch!"

En als u het verwijt krijgt: die kunst, dat deed u alleen voor uw eigen lol?

"Dat is ook zo. Maar wat is daar mis mee? Ik heb niemand kwaad gedaan."

Is kunst voor u ook een soort verzoening met het leven?

"Zeker. In die zin dat ik me kan verzoenen met het leven zolang ik zie dat mensen ook mooie dingen kunnen maken. Kunst is iets waar ik in kan blijven geloven, omdat het tot de betere kanten van het menszijn behoort." ■

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond, 51-ste jaargang nr. 10 oktober 1996

Redactieadres

Postbus 114, 3500 AC Utrecht.
Tel.: 030 - 2392107.

Redactie-secretariaat:

Alice Dessens

Kantooradres:

Nieuwegein 69A, 3512 LG Utrecht.
Fax: 030-2367104

Algemene informatie:

030-2392100

Redactie:

Hes van Huizen (hfdred.)
Mirre Bots

Vormgeving:

Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Medewerkers dit nummer o.a.:

Jansen Schöttelndreier, Alice Broeksma,
Trudy Kunz, Joop Puls, Tom Janssen,
Evert Wassenaar, Len Munnik.

Redactiecommissie:

Peter Heisterkamp
Hans Martens
Bram Roozendaal
Peter van Agteren

Prepress/Lithografie/Druk:

Brouwer Utrecht B.V.

Foto omslag:

Chris Pennarts

Internet:

De Humanist wordt op Internet
aangekondigd: www.omroep.nl/hos.

Teletekst:

De Humanist staat regelmatig
aangekondigd op teletekst 325

Advertentie-exploitatie:

All-Round Media Services
Postbus 1524 - 2003 BN Haarlem
Tel. 023-5245336 - Fax 023-5248043.

De tarieven van januari 1996 zijn van
kracht. Informatiefolder is op aan-
vraag verkrijgbaar.

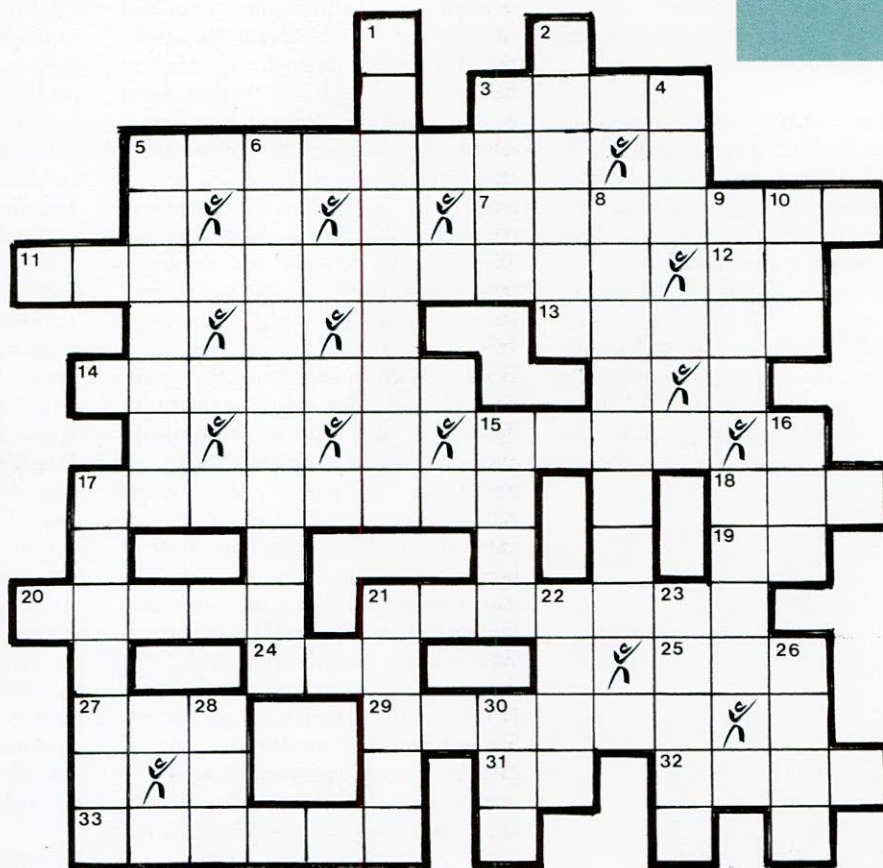
De Humanist wordt gedrukt op licht-
houhoudend mc papier, chloorvrij.

Het volgende nummer verschijnt begin
november. Kopij hiervoor moet voor
14 oktober binnen zijn bij de redactie.

CRYPTOGRAM

7

Evert Wassenaar

Horizontaal

- 3 Die indruk is verplicht. (4)
- 5 Door elkaar een tevreden stad. (8)
- 7 Iemand uit Eemland. (7)
- 11 Die bloemen gaan niet (meer) dood. (11)
- 12 Levensbegin. (2)
- 13 Ook achterstevoren zorgt hij voor schepen. (5)
- 14 Vergaat niet. (7)
- 15 Overwinning van u en anderen. (4)
- 17 Kerkelijk tekstboekje (8)
- 18 Cadeau voor Maarten. (3)
- 19 Muzikale boom. (2)
- 20 Stakingsroep. (5)
- 21 Verkwister bij de krant. (7)
- 24 Die zuster is niet in Frankrijk. (3)
- 25 Hij is in Frankrijk. (3)
- 27 Die Europeaan is in Frankrijk het einde. (3)
- 29 Als u weggaat is de monteur opgewekt. (6)
- 31 Verbrande turf. (2)
- 32 Dit kasteel staat bijna op zijn plaats. (4)
- 33 Houden niet van zinkende schepen. (6)

Verticaal

- 1 Verkeerde rekenkundige bewerking; geen wonder als je er niet rustig voor gaat zitten. (9)
- 2 Ouderwetse wekker. (6)
- 3 Bloem zonder stamper. (4)
- 4 Wat hierop is moet nog komen. (3)

- 5 Dit neem je terug, dat is niet waar! (7)
- 6 Op grote afstand een verbintenis aangaan, die hierop stoelt. (10)
- 8 Eigenschap van een Griek. (8)
- 9 Veel en nog eens veel water. (4)
- 10 Houding van Bach. (3)
- 15 Hoort bij een spons. (4)
- 16 Verstandige melodie. (3)
- 17 Duivel uit een doosje. (7)
- 18 Dagbladen uit Azië. (4)
- 21 Positief. (5)
- 22 Franse kunsten haalt hij niet uit. (4)
- 23 Wie zo komt, zo maalt. (5)
- 26 Omroep van 't paard. (4)
- 28 Zoiest keurig. (3)
- 30 Waterstand in een kommetje. (3)

Oplossing cryptogram meinummer

Horizontaal

3 Maagdenburg, 9 Berlijn, 10 Arnhem, 11 Venetië, 12 Ieper, 14 Amsterdam, 19 Kortrijk, 21 Frankrijk, 22 Keulen, 26 Hameln, 27 Leiden.

Verticaal

1 Parijs, 2 Haarlem, 4 Denemarken, 5 Napels, 6 Rome, 7 Praag, 8 Sevilla, 13 Rotterdam, 15 Tipperary, 16 Athene, 17 Aken, 18 Brussel, 20 Wolga, 23 Donau, 24 Brielle, 25 Wenen.

Op dinsdag 10 december zal Cox Habbema, ex-directeur van de Amsterdamse Stadschouwburg (en sinds kort hoofd drama bij het televisieproductiebedrijf IDTV) de dertiende Socrateslezing houden over de maatschappelijke positie en functie van theater in deze tijd. De lezing vindt plaats in De Rode Hoed in Amsterdam. aanvang is 19.30 uur. De lezing zal van commentaar worden voorzien door Hans van den Bergh (hoogleraar taal- en letterkunde aan de Open Universiteit). Verder is er toneelspel van theatergroep De Nieuw Amsterdam. Ida Jongsma, directeur van Hotel de Filosoof, is voorzitter.

Als u deze Socrateslezing wilt bijwonen, kunt u plaatsen reserveren door overmaking van f 15,- (voor niet-leden van het Humanistisch Verbond f 20,-) per toegangskaart op giro 582293 ten name van stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van 'Socrateslezing 1996' en het gewenste aantal kaarten.

Het adres op de overschrijving geldt als verzendadres.

Toegangskaarten worden eind november naar u verstuurd. Gezien de verwachte belangstelling is het aan te raden snel te reserveren. Meer informatie: tel. 030-2392100 (André Hielkema)

**Cox Habbema houdt
Socrateslezing 1996**

RTV programma's

RADIO

Maandag op Radio 5

13.10 - 14.00 uur

Het voordeel van de twijfel

Documentaire

14.02 - 14.45 uur

Boven het dal

(Live)interviewprogramma met gasten die in hun leven nog plaats hebben voor idealen

14.45 - 15.00 uur

Radioverhaal

Fictief verhaal, gemaakt door een schrijver, componist of programmamaker en verteld in een slechts op radio mogelijke vormgeving. 3x per maand

17.45 - 18.00 uur

Kwartier humanisme

Programma over de humanistische beweging

21.02 - 21.45 uur

De verbeelding

Programma over boeken en schrijvers

21.45 - 22.00 uur

Het radioverhaal

Fictief verhaal, gemaakt door een schrijver, componist of programmamaker en verteld in een slechts op radio mogelijke vormgeving.

Een van de hoofdsprekers op het IHEU congres in Mexico City is de Bengaalse schrijfster Taslima Nasrin.

Onder de titel 'Balling in Berlijn' zond de Humanistische Omroep Stichting op 1 juli in het programma het Voordeel van de twijfel een ongewoon portret uit van Taslima Nasrin.

Met haar boeken en columns over vrouwenrechten en met haar kritiek op de islam en de koran, heeft Nasrin gedurende jaren veel irritatie opgewekt in het religieuze Bangladesj, het op twee na grootste moslim-land ter wereld. Haar boek Lajja (Schaamte, 1993), over de gewelddadige moslim-excessen tegen de hindoes, leverde haar een fatwa op: degenen die haar vermoordt, krijgt 2500 gulden. De regering deed daar nog een arrestatiebevel bovenop. Haar boek was een bestseller maar werd verboden. Na maandenlang ondergedoken geweest te zijn in Bangladesj, week Nasrin in augustus 1994 uit naar Zweden, waar zij als een heldin werd binnengehaald. Sindsdien is het stil rond haar.

Programmamaakster Dorothée Forma zocht haar op in Berlijn, zich afvragend hoe het met haar is en wat ze daar doet.

Het antwoord kunt u horen in 'Balling in Berlijn', het portret van een tragische heldin. Met exclusieve fragmenten uit het dagboek van Taslima Nasrin.

Een cassette van 'Balling in Berlijn' is te bestellen door f 13,00 (incl. portokosten) over te maken op giro 9449 t.n.v. de Humanistische Omroep Stichting te Hilversum onder vermelding van 'Balling in Berlijn'.

14 oktober

14.03 - 14.45 uur

Boven het dal

(Live) Interviewprogramma met mensen die in hun leven nog plaats hebben voor idealen.

Archeologe Esther Jansma is gespecialiseerd in het vaststellen van de exacte leeftijd van hout. Al menig collega die dacht iets héél ouds gevonden te hebben is door Jansma uit de droom geholpen. Haar beroep is vrij uniek in de wereld en daarom reist ze veel.

Ze schrijft ook gedichten, "maar ik ben alleen dichter op de momenten dat ik schrijf". In haar gedichten komt een andere kant van haar ziel naar voren. Archeoloog en dichter vormen samen Esther Jansma. Dorothée Forma in gesprek met een hele dichter met een halve baan.

21.00 - 21.45 uur

De verbeelding

Literair programma onder redactie van Yolanda Manté, Rina Spigt en Ilonka Verdurmen. Aandacht voor de Acht eeuwen Italiaanse Poëzie, naar aanleiding van de door Frans van Dooren samengestelde bloemlezing Gepolijst Albast. Samenstelling Ilonka Verdurmen.

28 oktober

13.08 - 14.00 uur

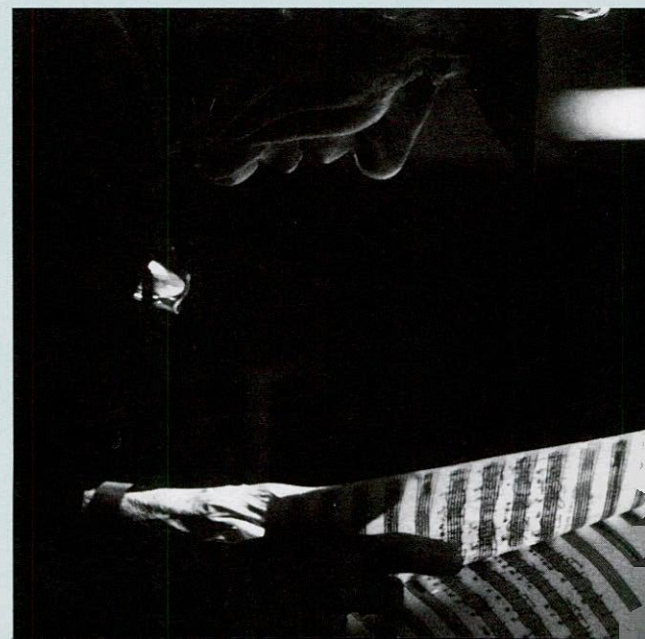
Het Voordeel van de Twijfel

De Menselijke maat

In het Voordeel van de Twijfel van eind oktober tot half november 1996 een serie van drie documentaires onder het motto De Menselijke Maat, democratische antwoorden op een gewelddadig verleden. Een samenwerkingsproject van de HOS en de Balie. In een drieluik - de Waarheid, het Recht en Verder Leven - wordt gezocht naar antwoorden op een gewelddadig verleden. De HOS en de Balie maken daarbij gebruik van de verschillende 'podia' die hen ter beschikking staan.

De (weder)opbouw van beschaving lijkt een waanzinnige onderneming na redeloos geweld. Hoe kunnen vrienden elkaar ooit weer recht in de ogen kijken? Hoe kan de waarheid worden aangezien zonder te schreeuwen over vergelding? Wie durft te verwachten dat het onrecht zijn schaduw niet vooruit werpt en niet de opmaat vormt voor nieuw geweld? Vijftig jaar nadat in Neurenberg de laatste vonnissen werden uitgesproken, wordt opnieuw gezocht naar waarheid, gerechtigheid en een toekomst. In Zuid-Afri-

*Trajectory
(15 oktober)*

'Tätowiert'
(17 oktober)

ka, in voormalig Joegoslavië, in Ruanda en in al die andere landen in oorlog met zichzelf.

Op maandag 28 oktober (13.08-14.00) wordt het eerste deel uitgezonden:

De Waarheid

Het programma 'De Waarheid' opent met de radioteater voorstelling 'De Waarheid is Walgelijk'. Kinderen worden in oorlogen niet gespaard. Vaak zijn ze slachtoffer, soms ook dader. In deze voorstelling zingt het jongenskoor St. Bavo uit Haarlem. Hun zang begeleidt de verhalen van drie kindsoldaten: Aroujo, Rafael en Zacharia. Adriaan van Dis leest voor uit 'In Afrika', waarin hij zonder zelfkastijding de onmacht verwoordt van een voorbijganger die geraakt is door wat hij ziet. Samenstelling en regie: Kees Vlaanderen.

Aansluitend een gesprek met o.a. Dubravka Ugresić (schrijfster, voormalig Joegoslavië) en Mampuela Ramphela (ANC activiste, decaan Universiteit van Kaapstad).

De programma's worden op drie achtereenvolgende zondagavonden gepresenteerd in de Balie te Amsterdam. Voor meer informatie tel. 020-6233673

Deel 2 (Het Recht) en 3 (Verder Leven) worden uitgezonden op maandag 4 en 11 november. Deze onderwerpen en thema's komen ook aan de orde in Boven het Dal en in De Verbeelding.

Raadpleeg voor nadere informatie over de radioprogramma's op de dag van uitzending Teletekst pagina 255, of de HOS-Internetsite, www.omroep.nl/hos

TELEVISIE

Dinsdag 15 oktober
22.45 - 23.53 uur,
Nederland 1

Een stomme film voor Henri Brant Afgelegde weg

(Trajectory, a silent film for Henry Brant)

November 1994 vroeg de componist Henry Brant (1913) - met John Cage en Elliott Carter een van de Amerikaanse moderne muziek - aan filmmaker Frank Diamand om een stomme film voor hem te maken; een abstract filmgedicht zonder verhaal en zonder close-ups van mensen. Hij wilde daar muziek bij schrijven. Brant vond dat mensen zich in de concertzaal 'visueel vervelen' en hij was geïnteresseerd in 'de onafhankelijke associatie van de twee media, film en muziek, die elkaar aanvullen, zonder elkaar te illustreren of te verdubbelen.'

Diamand maakte een abstracte film, over licht, zee, korenvelden in het zuiden van Frankrijk geschilderd door Eduard Flor, en beelden uit zijn eigen politieke films die hem ook buiten hun context fascineren. Die film werd vertoond tijdens het afgelopen International Film Festival Rotterdam. Vervolgens zette Diamand zich aan het maken van een documentaire over Henry Brant, waarin toegewerkt wordt naar de vertoning van de abstractefilm, begeleid door Brants muziek. In de documentaire gaat het over de muziek van Brant, over zijn jeugd, over Copland en Antheil bij wie hij studeerde, over het principe van ruimtelijke muziek en over zijn techniek van com-

poneren. Ook delen uit een aantal van Brants belangrijkste werken zijn te zien en te horen; uit Brants vioolconcert Litany of Tides, uitgevoerd door Vera Beths en het Noord Nederlands Orkest en gedirigeerd door Jac van Steen en Henry Brant; en uit Orbits 1979, een 'ruimtelijk symphonisch ritueel' voor tachtig trombones, orgel en sopraan, uitgevoerd door een gelegenheidsensemble van tachtig trombones, onder leiding van Jac van Steen, met sopraan Jannie Pranger en Henry Brant op orgel. De uitzending van vanavond begint met de documentaire en besluit met een integrale uitvoering van Trajectory / Afgelegde Weg, het stuk waar het allemaal mee begon.

Donderdag 17 oktober
22.40 - 23.30 uur,
Nederland 1

Tätowiert

In de zomer van 1984 gaf een hoteleigenaar in Hannover opdracht aan een huurmoordenaar om zijn vrouw te vermoorden. Twee jaar na deze misdaad vond er een indrukwekkend proces plaats waaraan de

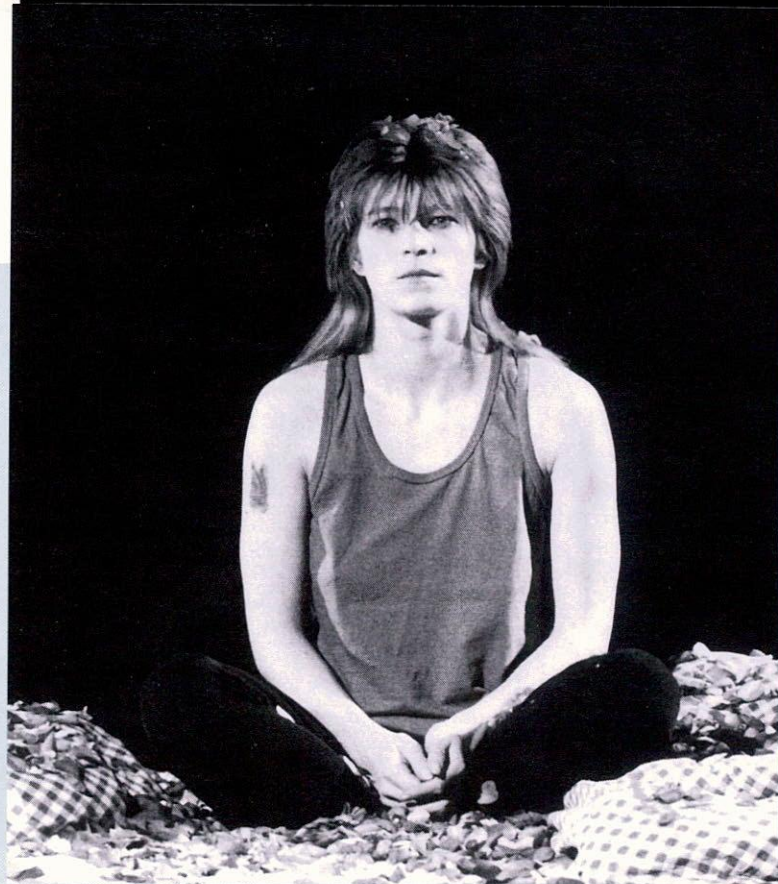
media veel aandacht schonk.

Vier van de vijf verdachten kregen levenslang. De vijfde, Monika Heintze, die 19 jaar was ten tijde van de misdaad, werd beschuldigd van medeplichtigheid. Zij werd veroordeeld tot drie en een half jaar gevangenisstraf.

De documentaire bevat gereconstrueerde en experimentele scènes waarin Monica Heintze zichzelf speelt. We zien een vrouw die zich onschuldig voelt en muren om zich heen bouwt om te kunnen overleven. De film schetst het portret van een jonge vrouw die opgroeide in tehuizen en verslaafd raakte aan de drugs. Het is tegelijk het portret van het Duitse rechtssysteem en onze maatschappij.

Donderdag 24 oktober
22.40 - 23.30,
Nederland 1
When a woman kills a man (1)

Donderdag 31 oktober
22.40-23.30,
Nederland 1
When a woman kills a man (2)

Invulling voor 'morgen'

Volstrekt unaniem, met volle overtuiging en met veel genoegen heeft het hoofdbestuur in zijn vergadering van 27 augustus besloten om Marian Verkerk (prof. dr. M.A. Verkerk) aan de komende Algemene Leden Vergadering voor te dragen tot benoeming als lid van het hoofdbestuur in de functie van voorzitter. Op grond van een aantal diepgaande kennismakingsgesprekken hebben wij de stellige verwachting dat Marian Verkerk op grond van haar persoonlijke kwaliteiten, haar professionele achtergrond en vooral haar visie op de rol die de humanistische beweging in de 'maatschappelijke arena van morgen' heeft te vervullen, een bijdrage van betekenis kan en wil leveren om sturing te geven aan de ontwikkelingen en acties, zoals die onder meer in de beleidsnota voor het jaar 1997 zijn beschreven.

Dat stap voor stap de activiteiten van een aantal entiteiten in de humanistische beweging duidelijker op elkaar worden afgestemd en gecoördineerd, waardoor ook de helderheid voor externe geïnteresseerden toeneemt, is een gevolg van het versterkt overleg op bestuurs- zowel als op uitvoerend niveau.

Twee plaatsen waar dat duidelijk het geval is en nog nadrukkelijker gaat worden zijn de contacten met de stichtingen die het Humanistisch Vormings Onderwijs stimuleren, vorm geven en doen invullen en met de leiding van de Universiteit voor Humanistiek.

Wat de laatste betreft heeft de rector Henk Manschot (prof. dr. H. Manschot) bij

zijn toespraak ter gelegenheid van de opening van het Academisch Jaar 1996-1997 op 2 september nadrukkelijk en 'met de benen op de grond' de unieke betekenis van humanistiek, humanisering en humanisme voor de samenleving belicht. Kern van zijn betoog was om bij het vorm geven aan een levenshouding met betrekking tot normen en waarden, zingeving en gezag 'vandaag' ook eens terug te kijken naar humanisten uit het verleden. Manschot bespreekt in dit verband denken en doen van Franse Renaissance-humanisten, zoals Rabelais en De Montaigne, maar dat juist met het oog op de vragen van 'vandaag'. De tekst van de rede van Henk Manschot kan (kosteloos) worden opgevraagd bij de Universiteit voor Humanistiek, telefoon 030-2390100.

Op veel plaatsen waren wij binnen de humanistische beweging al met hetzelfde bezig, maar het bemoedigende is dat dit geleidelijk in betere afstemming en met doelmatiger taakverdeling geschiedt.

Laten we -vooral op die wijze- trachten verder te komen bij de invulling voor 'morgen'.

Namens het hoofdbestuur
Joop Puls, algemeen secretaris

Introductie cursus humanisme

Rond oktober gaat op onderstaande plaatsen in het land de introductiecursus humanisme en de humanistische beweging van start. Verschillende afdelingen organiseren deze cursus in samenwerking met het centraal bureau. Hij is bedoeld voor vrijwilligers in den dop: voor hen die geïnteresseerd zijn in het meewerken aan HV-activiteiten. In vier bijeenkomsten komen geschiedenis, organisatievormen, actuele thema's van humanisme en de betekenis voor de kwaliteit van het leven van alledag aan bod. Bij de cursus is ook een reader. Plaatsen: Alkmaar, Almere, Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, Den Bosch, Den Haag, Eindhoven, Enschede, Groningen, Haarlem, Nijmegen, Sneek, Venlo, Zeist, Zwolle. Meer informatie: Dini Boer, tel. 030-2392129.

Humanisme internationaal

Op zondag 13 oktober viert het Humanistisch Verbond in Nijmegen zijn 50-jarig bestaan met o.a. een lezing door Rob Tielman over 'Humanisme in internationaal verband' en zang door het koor 'Good Company' met een internationaal repertoire. Voor kinderen is er een apart programma met o.a. poppenkast. Plaats: Werkcentrum De Schakel, Archimedesstraat 9 te Nijmegen. Tijd 13.30 uur. Meer informatie: tel. 024-6421004.

Hulp bij zelfdoding

Op dinsdag 15 oktober presenteert Jan Hilarius van Stichting 'De Einder' een humanistische visie over

hulp bij zelfdoding. Verder geeft hij een overzicht van de ontwikkeling van de stichting en gaat hij in gesprek met het publiek. Plaats: Gemeenschapshuis 'De Koe', Ambachtenlaan 1, Breda. Aanvang 20.00 uur. Meer informatie: tel. 076-5211966.

Wat beweegt de schilder in Roermond

Op maandag 21 oktober staat in het HV-café Wyndand Thönissen centraal. Hij is schilder en zal vertellen welke betekenis zijn schilderwerk in zijn eigen leven heeft. Informeel samenzijn en bovendien over zingeving praten, dat kan in het HV-café, Hotel de la Station, Stationsplein 9 Roermond. Vanaf 20.00 uur is iedereen welkom.

Filosoferen met kinderen

Op woensdag 23 oktober gaat mevrouw Mulder-Rondhuis, auteur van het boek 'Filosoferen met kinderen' in gesprek met geïnteresseerden. Mevrouw Mulder is medewerker van het Centrum voor Kinderfilosofie aan de Universiteit van Amsterdam. Zij begeleidt socratische gesprekken bij onderwijsgevenden. Vooral interessant voor wie te maken heeft met opvoeding van kinderen (grootouders, ouders, onderwijsgevenden, HVO-gevenden, oppassers en babysitters). Plaats: de Eersteling, Julianaalaan 5, Hoofddorp. Aanvang: 20.00 uur.

Veslavend lekker en nooit genoeg

In het kader van dit project zijn er in Alkmaar en Den Helder de volgende bijeenkomsten:

zondag 27 oktober 14.30 uur 'De Beuk' Den Helder: 'Consumptie: van overdaad naar hedonistische soberheid';

donderdag 7 november 20.00 uur 'Du passage' Alkmaar: 'Groeï en geldsystemen'. Met medewerking van Willem Hoogendijk, coördinator project moderne economie en lid van de stuurgroep van de NCDO-werkgroep Sociaal beleid van het Kritisch Landbouw Beraad en van het Europese netwerk voor economische zelfhulp en lokale ontwikkeling;

zondag 1 december 14.30 uur 'De Beuk' Den Helder: 'Vrije tijd en duurzame recreatie: hoe ver moeten we gaan?'. Deze twee bijeenkomsten worden ingeleid door Flora te Riet, medewerkster van het Nivon; zondag 15 december 11.00 uur 'Kennemer Prins' Alkmaar: 'Van verspillers tot vrek'. Het vrekkenpaar Bob van Eeden en Hanneke van Veen vertellen hoe het is om zo zuinig mogelijk te leven. Een geheel verzorgde lunch maakt deel uit van deze bijeenkomst. Meer informatie en aanmelding: tel. 072-5124108.

Multiculturele samenleving

Antropologe Marga Huls verzorgt drie avonden over multicultureel samenleven: op maandag 28 oktober over moslims in Nederland. Etnisch-religieuze aspecten, cultuurverschillen, gezinsverhoudingen en de positie van de vrouw; op maandag 11 november over de zuilen van de Islam; fundamentalisme, secularisatie en tolerantie op maandag 25 november spreekt een hoog opgeleide migrant over zijn ervaringen in de Nederlandse sa-

menleving.

De bijeenkomsten worden gehouden in de Remonstrantse kerk, Woltersweg 9, Hengelo. Aanvang steeds 20.00 uur.

Meer informatie en aanmelding bij Wilma Klomp, tel. 053-4320012 of Jaap de Boer, tel. 074-3762146.

Een blik op de toekomst

Op donderdag 31 oktober houdt prof. P. Rademaker een inleiding over de toekomst. Plaats: Theaterhotel in Almelo. Aanvang: 19.30 uur. Meer informatie: Bert Doldersum, tel. 0546 824294.

Religieus humanisme

Op zondag 3 november spreekt de heer R.M. Nepveu over de betekenis van en misverstanden ten aanzien van religieus humanisme. Plaats: Goois Lyceum, Vossiuslaan in Bussum. Aanvang: 10.30 uur. Meer informatie: tel. 035-6941916

Zingeving en idealen

Op dinsdag 5 november kunt u deelnemen aan informele gesprekken over zingeving en idealen van (andere) humanisten in Café Klinikers, Rechtstraat 12, Maastricht. Tijd: vanaf 20.00 uur. Meer informatie: Nelli Daleweij, tel. 043-3214083 of Koen Michels, tel. 043-3261688.

Mens en heelal

Op woensdag 6 november houdt Vincent Icke, verbonden aan de Leidse Sterrenwacht en bijzonder hoogleraar astronomie aan de Universiteit van Amsterdam, een inleiding over de astronomische oorsprong van

het leven, in het bijzonder de mens, zijn opbouw uit materie, zijn overleving dankzij energie, zijn uniek bestaan in het heelal dankzij revolutie.

Plaats: Multicultureel Centrum De Oude Vest, Oude Vest 133, Leiden. Aanvang: 20.00 uur.

Huisvesting

Op donderdag 7 november houden Gerard te Kaath van Woonzorg Nederland en Beatrice Kesler van de vakgroep Huishoudstudies aan de Landbouwuniversiteit een lezing over 'Huisvesting voor eenpersoonshuishoudens en ouderen'. Plaats: UVV gebouw, Salverdaplein, Wageningen. Tijd 20.00 uur. Meer informatie: tel. 0317-415816.

Vluchten voor de dood of leren sterven?

Op zondag 10 november

praat Paul van Tongeren over de vraag of het streven van mensen naar levensverlenging geen vlucht voor de dood is. Waarom willen we eigenlijk leven (en verder leven)? Paul van Tongeren is verbonden aan de faculteit der wijsbegeerte van de Universiteit in Nijmegen. Plaats: Wijkcentrum De Schakel, Archimedesstraat 9 in Nijmegen. Tijd: van 14.00 tot 16.00 uur. Zaal open om 13.30 uur. Meer informatie tel. 024-3441091.

De goede ouderdom

Op dinsdag 12 november houdt Rob Houtepen, docent Gezondheidsethiek en Wijsbegeerte van de Rijksuniversiteit Limburg een voordracht over ouderen als gelijkwaardige burgers met recht op aandacht voor hun specifieke mogelijkheden en beperkingen. Toelichting aan de hand van historische voorbeelden. Plaats: Ge-

Algemene Leden Vergadering op 30 november in Utrecht

Op het programma staan de jaarverslagen en beleidsplannen van het Humanistisch Verbond en zijn werkstichtingen als ook de jaarrekening over 1995 en de begroting over 1997. Verder staan op de agenda: de invulling van vacatures binnen het hoofdbestuur, een voorstel tot revitalisatie van het Humanistisch Perspectief, en eventueel nog andere voorstellen die zijn bin-

nengekomen. Voorts zal een aantal voortgangsrapportages plaatsvinden, o.a. over de verenigingsstructuur, de discussie impliciet-expliciet en het Humanistisch Centrum voor Levensvragen. Wanneer u zich opgeeft vóór 1 november ontvangt u de vergaderstukken tijdig. Gebruik de bon uit de vorige Humanist (pagina 33) of bel 030-2392100.

HV • NIEUWS

meenschapshuis 'De Koe', Ambachtenlaan 1, Breda. Aanvang 20.00 uur. Meer informatie: tel. 076-5211966.

Ann Philipsen

Schrijven, therapeutisch begeleiden, politiek en milieu. Dat en nog meer verenigt Ann Philipsen in zich. Zij is op maandag 18 november de spreekster in het HV-café. Wat dragen deze aspecten bij aan de zingeving in haar leven. Vanaf 20.00 uur, Café de la Station, Stationsplein 9, Roermond.

De informatiemaatschappij

Op dinsdag 19 november organiseert HV Midden-Holland een avond over de informatiemaatschappij,

vooruitlopend op de landelijke hoorzitting op 25 januari, Dr. Philippe Brey, docent informatica & ethiek aan de TU Twente, houdt een inleiding met het accent op de problematiek van de privacy en de tweedeling tussen diegenen die wel/niet toegang hebben tot informatienetwerken.

Aanvang: 20.00 uur. Plaats: Brandpunt, Turfmarkt 58 te Gouda. Meer informatie: tel. 0348-401753.

Nieuwe uitvaartrituelen

Op donderdag 21 november is in de Hogeschool Venlo een symposium, een beurs en discussie over nieuwe uitvaartrituelen. Medewerking verlenen verschillende musici, kunstenaars

(grafmonumenten, bloemsierkunst, gedenksteden, urnen) uitvaartondernemers en de humanistische uitvaartbegeleiding. Bert Boelaars, o.m. medewerker bij de HOS, leidt de discussie. Informatie: Paul Paulusma, tel. 077-3543312.

Humanisme op de elektronische snelweg

Op zaterdag 30 november viert het Humanistisch Verbond in Groningen zijn 50-jarig bestaan met een symposium over 'Humanisme op de elektronische snelweg: waarde(n)vol of waarde(n)loos?'. Meer informatie van maandag tot en met vrijdag van 10.30-13.00 uur op telefoon 050-3128750.

Rondom de dood

Onder het motto 'Bemoei je ermee' organiseert de afdeling Gelderland Zuid te Arnhem een middag met als thema: Rondom de dood. De deelnemende werkgroepen vertellen o.a. over hun doelstelling, werkwijze, functie en praktijk. M.m.v.:
- De Stichting 'Sterven thuis', Arnhem
- De regionale werkgroep humanistische uitvaartbegeleiding Gelderland
- De werkgroep 'Steun bij verliesverwerking'
Plaats: "Het Centrum", Kalksteeg 16 te Arnhem. Tijd: 27 oktober, aanvang 14.00 uur. Meer informatie: tel. 026-3649378 (W. de Jong).

HOUD JE KLEP DICHT!

Schoon genoeg van al die reclamefolders?

Plak de GRATIS sticker op uw brievenbus

Haal 'm bij uw gemeente of bel de MilieuTelefoon:

020 - 6262620

NIEUW, VERSCHIJNT NAJAAR 1996
SAMUEL RAM (ps S.J. Redmeijer)

ANARCHISME

CHAOS OF ORDE? f45,-

De auteur pleit voor meer inzicht in de sociale (ook politieke) wetenschappen in plaats van geloof en norm

Voorintekenprijs

tot datum van verschijning f 35,-

U kunt voor voorintekenprijs bestellen door f. 35,- te storten op giro nr. 4296207 of bank nr. 16 22 33 868 t.n.v. de uitgeverij met vermelding van 'chaos'

Uitgeverij Sassenheim

Postbus 76, 9752 CN Haren, Tel.: 050-5349360

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

Vrijheid, rechtvaardigheid en respect voor menselijke waardigheid. Het Humanistisch Verbond draagt deze waarden uit door zich sterk te maken voor het recht op zelfbeschikking, voor gelijke behandeling, voor mensenrechten. Door het bevorderen van maatschappelijke discussies over medische ethiek, de vluchtelingenproblematiek en het consumptievraagstuk. Maar ook door bijvoorbeeld in ziekenhuizen en gevangenissen geestelijke verzorging te bieden.

Pasklare antwoorden heeft het Humanistisch Verbond niet, wel een inspirerende visie en kritische vragen. Hieronder drie mogelijkheden om kennis te maken met het Humanistisch Verbond.

Abonnee op de Humanist

Een jaarabonnement kost u slechts f 42,50. Hiervoor ontvangt u negen nummers per jaar, waaronder een dubbeldik themanummer (december/januari). Wilt u eerst kennismaken met de Humanist, dan is een proefabonnement ook mogelijk (3 nummers voor f 10,-). Voor een abonnement in het buitenland betaalt u f 67,50 per jaar.

Donateur van het Humanistisch Verbond

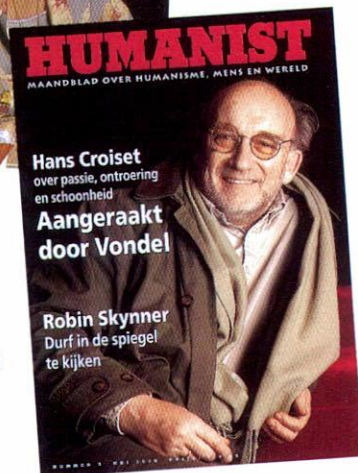
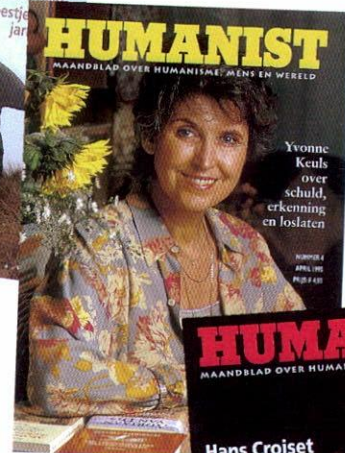
U bent al donateur van het Humanistisch Verbond voor f 35,- per jaar. Uw financiële bijdrage is van groot belang nu de overheid elk jaar minder subsidie verstrekt en andere inkomsten niet meer groeien. Als donateur ontvangt u tenminste twee keer per jaar informatie, waarbij één keer een nummer van de Humanist.

Lid van het Humanistisch Verbond

Met ingang van 1 januari 1996 bedraagt de minimumcontributie f 85,-; een hogere bijdrage is natuurlijk welkom! Leden met een minimum-inkomen betalen f 50,-. Jongeren tot 27 jaar betalen slechts f 35,- per jaar. Bij het lidmaatschap van het Humanistisch Verbond is de Humanist inbegrepen. Per lid kan één persoon op hetzelfde adres kiezen voor een gratis medelidmaatschap (zonder Humanist). Als u eerst meer informatie wilt, kan dat natuurlijk ook.

Wij hopen u als abonnee, donateur of lid te mogen begroeten!

Verras iemand met een cadeau-abonnement op de Humanist!

Kent u iemand die de Humanist graag zou willen lezen? En wilt u hem of haar een jaarabonnement van f 42,50 schenken? Vraag dan snel de kaart aan waarmee u familie, vriend(in), kennis of buur kunt opgeven. Op de kaart is ook ruimte voor een persoonlijke wens of boodschap aan de ontvanger van het cadeau. Eén telefoontje naar het Humanistisch Verbond is genoeg: 030-2392107.

De Humanist: een blad dat prikkelt tot nadenken en inspireert tot keuzes

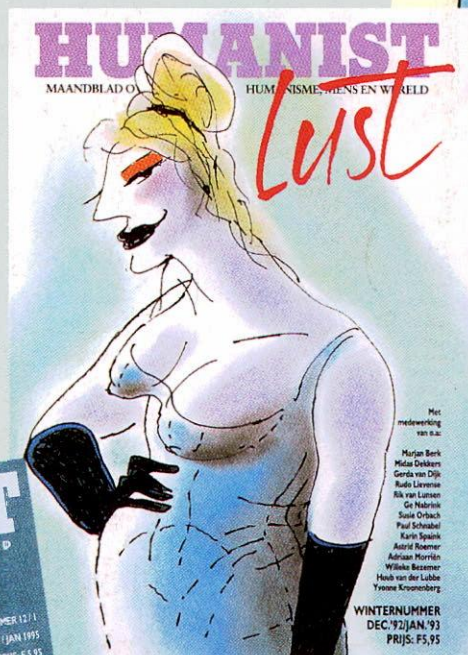
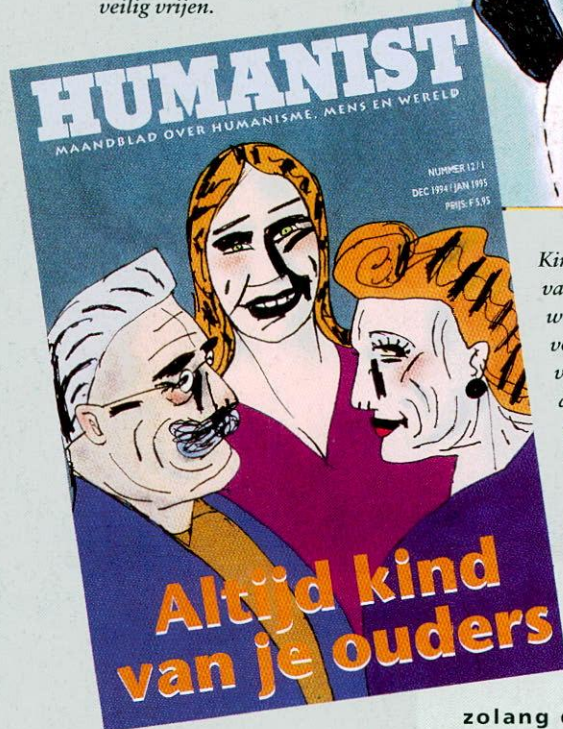
Speciale aanbieding

drie themanummers

voor f 12,50

De dubbeldikke themanummers van de Humanist zijn zeer gewild bij de lezers. Veel mensen bestellen extra exemplaren omdat ze hun eigen exemplaar hebben weggegeven aan familie, vriend, buur, collega of kennis. Zolang de voorraad strekt hebben we nu voor u drie speciale themanummers in de aanbieding.

Je lust en je leven: 70 pagina's over genot, normen en waarden, taboes en tradities. 'Lust' is nog altijd het meest gevraagde nummer. En dat is geen wonder: lust is een van de prettigste ervaringen die een mens kan overkomen. Susie Orbach vertelt waarom vrouwen vaak bang zijn voor hun lusten. En denken mannen echt dat ze het na die eerste keer allemaal al weten? Een bezoek aan een Amsterdamse polikliniek laat zien dat lust al snel in 'last' kan omslaan. Een kwestie van wel of niet veilig vrijen.

Zit u ook wel eens te peinen over een beslissende keuze, die u voor uzelf zou willen maken. Of over een kans die u hebt gemist? Dan is het themanummer 'Keuzes in het leven' echt iets voor u. Daarin worden grenzen afgetast, vragen gesteld, mogelijkheden overwogen en meningen geopperd. Wanneer kies je voor een kind? Ziek worden is weer zo iets waarvoor je niet kiest, dat overkomt je. Hoe ga je daar dan mee om? Wat mensen zijn of doen, wordt bepaalde door erfelijkheid, opvoeding en omstandigheden. Maar ook door overtuiging, intuïtie, ambitie en wilskracht. En door toeval, pech en het (nood)lot. Hoeveel speelruimte is daarbij voor vrije wil en eigen keus?

Kind van je ouders. Daarover gaat het themanummer van de Humanist van vorig jaar. Het is een onderwerp dat iedereen aanspreekt. Geen wonder, want kind van je ouders blijf je, ook wanneer je al lang volwassen en zelfstandig bent. Zelfs als je ouders dood zijn. De band is vaak onzichtbaar en onbewust, maar onverbreekbaar. Hoe ga je om met de positieve en negatieve dingen die je hebt meegekregen? Vaak is er die worsteling: je bent geworden die je moest zijn, maar je wilt zijn die je bent. Waarvan wil je je bevrijden en wat geef je zelf weer door aan je kinderen? En hoe ga je om met je ouders als ze oud zijn, als de rollen omdraaien? In dit nummer alles over de ruzies, de eisen, de ergenis, maar over de vreugde, de inspiratie en de verbondenheid.

Zo bestelt u
Maak f 12,50 over op giro 58 van het
Humanistische Verbond te Utrecht onder
vermelding van 9610THEMA. En u weet:
zolang de voorraad strekt, dus wacht niet te lang!